

Tysklands sidste håb – årgang 1899

En sønderjydes erindringer om tiden som tysk soldat
i 1. Verdenskrig 1917-18

af provst Christian Petersen (indtalt i 1980)

Indledning

Christian Petersen blev i juni 1917 som 17-årig sønderjyde indkaldt som soldat til den tyske hær. Som han selv skriver, blev de indkaldte drenge kaldt "Tysklands sidste håb", da de skulle bruges til den store og sidste indsats, Tyskland forberedte i 1918 for at vinde 1. Verdenskrig.

Christian var født 20. august 1899 i Bolderslev som den ældste i en søskendeflok på 9 i en dansksindet familie. Hans far Jørgen Petersen var mejeribestyrer og bestyrer af Den Nordslesvigske Folkebank i Bolderslev, og hans mor Christine Cathrine, født Callesen, hjalp til på mejeriet, da hun var uddannet mejerske. Det vil sige, det var vist hende, der bestyrede mejeriet, da hun havde uddannelsen. Christine var en meget handlekraftig og gudfrygtig kvinde, der stillede store krav til sine børn. Alle 9 børn fik da også en uddannelse. Faderen Jørgen var mere tungsindig og indadvendt.

Da Christian blev indkaldt, gik han i 2. G på gymnasiet i Flensborg. Uddannelsen som rekrut foregik i Bromberg i Østpreussen (det nuværende Bydgoszcz i Polen) og den videre uddannelse til artilleriobservatør i Wahm ved Köln. I april 1918 blev Christian og hans afdeling "Messtrup 145" sendt til fronten i Nordøstfrankrig, og de deltog de følgende måneder i slag ved Somme og Marne. Ved våbenstilstanden 11. november 1918 var Christian og hans afdeling på flugt fra de franske, engelske og amerikanske tropper nået til Ardennerne i det sydlige Belgien.

Hjemrejsen foregik på de første lange strækninger igennem Belgien, Luxembourg og Tyskland til fods og med hestevogn og endte i december 1918 med tog i Bromberg. Herfra nåede Christian med tog hjem til Bolderslev 22. december 1918.

Familien i Bolderslev ved forældrenes sølvbryllup 15. juli 1923. Bagerst fra venstre: Lorenz (f. 1905), Louise (f. 1903), Christian (f. 1899), Jørgen (f. 1909), Magdalene (f. 1907) og Gunder (f. 1901). Forrest fra venstre: Kjestine (f. 1911), mor Christine (f. 1873), Peter (f. 1917), far Jørgen (f. 1872) og Dagmar (f. 1913)

Efter krigen sneg Christian sig over grænsen til Danmark og læste teologi i København. Han blev cand. theol. i 1925 og var dansk sømandspræst i Newcastle i England 1925-29. Han var sognepræst i Gudme på Sydfoyn 1929-39 og derefter sognepræst i Vig og Asminderup i Ods-

herred 1939-69 og provst. Christian blev i 1927 gift med Agnete Rosendal og fik 5 børn. Han døde 28. december 1981.

Igennem hele krigen fulgtes Christian med den jævnaldrende kammerat Rasmus fra nabosognet Kassø, og de tog også turen fra Bromberg hjem til Sønderjylland sammen. Rasmus Hansen tog efter krigen hjem til Kassø og blev tjenestekarl og arbejdsmand. Han blev aldrig gift, men boede sammen med sin bror Jørgen indtil sin død i 1983. Christian bevarede kontakten med Rasmus hele livet.

Christian var også aktiv i modstandsbevægelsen i 2. Verdenskrig i Odsherred. Han fortæller herom i denne video https://www.youtube.com/watch?v=IPr5mMHm_18

I sommeren 1968 gik Christians store ønske om at gense Nordøstfrankrig i opfyldelse, da han gennemrejste de gamle slagmarker sammen med sin kone og datter. Det var en stor forløsning for ham at se området igen med frodige marker og genopbyggede byer og kirker.

Christian er min farbror, idet min far Peter var den yngste af søskendeflokken. Min far var en efternøler, der blev født 5. januar 1917. Måske fik de ham, fordi min farmor og farfar allerede i 1916 frygtede, at deres ældste søn ville blive indkaldt til krigen, og de derfor kunne miste ham? Eller fordi min farmors bror Peter var faldet 1. marts 1916 som soldat i krigen?

I 2002 fulgte mine forældre, jeg selv og min mand i Christians fodspor rundt i Nordøstfrankrig og besøgte nogle af de steder, hvor han havde været. Det gjorde et stort indtryk at have den personlige beretning fra Christian med på rejsen.

I 1980 overtalte Lokalhistorisk Arkiv i Odsherred Christian til at indtale sine erindringer om krigen på bånd. Båndet blev skrevet af, og som Christian selv siger i indledningen, fremstår det anderledes, end hvis Christian selv havde skrevet det. Undertegnede har nu digitaliseret den maskinskrevne afskrift og indsat enkelte fotos, hvoraf nogle stammer fra min kusine, Christians og Agnetes datter Birgitte Rosendal.

Christian i præstegården i Gudme

Silkeborg, oktober 2020
Bodil Deen Petersen

Christians og Agnetes bryllup 28. august 1927 i Skt. Stefans Kirke i København. Christians søskende Gunder, Louise og Lorenz er med

Nørre Asminderup Sommeren 1980

Jeg har i de 62 år, der er forløbet siden den første verdenskrig, som jeg tog del i i 1917 og 1918, sluttede, ikke bare gang på gang tænkt tilbage på disse ungdomsår, men også ved tid og lejlighed fortalt om hændelser og oplevelser navnlig fra fronten i Frankrig. Familien har da også ofte bedt mig om at samle mine minder i en sammenhængende beretning. Jeg strittede imod. Ikke af mangel på stof; for selv min korte tid ved fronten i 1918 har rigeligt af stærke oplevelser, der står klart i erindringen den dag i dag. Men der er jo skrevet så meget og så indgående om soldatens lod i krigen, at det ikke kan gøres bedre. Og så manglede jeg også lyst til at genopleve det alt sammen igen fra ende til anden.

Men så kom Freddy Henriksen og Solvejg Christensen og bad om en optagelse på bånd af mit livsforløb til opbevarelse i kommunens arkiv. Og det lød trods betænkeligheder som en rimelig og ikke alt for forpligtende udfordring til den 80 årige, der har boet her i 40 år – først om soldatertiden i tysk uniform, dernæst om ungdomsårene i det den gang preussiske Nordslesvig og til sidst om tjenesten som leder af egnens flygtninge som afslutning.

Det er alt sammen fortalt "frisk fra leveren", uden forberedelse eller tilrettelæggelse af nogen art. Derfor fik jeg også et chok, da jeg læste Solvejg Christensens omhyggelige gengivelse af alt, hvad jeg havde fortalt; det virkede alt for løst og vidtløftigt på mig. Den skriftlige fremstilling kræver en helt anden fasthed og præcision, end mikrofonen har fået det af mig. Men det står ikke til at ændre; jeg trøster mig med, at det alt sammen skal lægges i kommunens arkiv og til nød skal graves frem, når en tålmodig sjæl engang vil have indblik i den forgangne tid.

Jeg skal slutte med og sige jer to: Freddy Henriksen og Solvejg Christensen, hjertelig tak for jeres arbejde, for jeres påfund med at lokke mig ud af busken og jeres udholdenhed til det sidste.

Christian Petersen

Christian og hans seks mindre søskende i 1912: Kjestine, Lorenz, Louise, Magdalene, Gunder og Jørgen

Hvis nogen af os, der i 1914 var fyldt 14-15 år, havde tænkt, at vi ville nå at komme med i krigen, i den første verdenskrig, ja, så ville folk nok have sagt, at så skulle vi skynde os, for det var der ingen tvivl om hos de fleste, at en verdenskrig under vore forhold, med moderne våben, den ville hurtigt være overstået. Og tyskerne selv, de var da overbeviste om, at de i hvert fald med deres dygtighed og duelighed som soldater nok skulle klare den sag i løbet af kort tid. Så de satte jo alle kræfter ind på at vinde krigen i løbet af et øjeblik, ved det store fremstød i vest, og ved at værges sig mod russerne i øst. Og det så da også ud til at lykkes i første øjeblik ved det store fremstød mod Paris, for at tage franskmændene i ryggen. Men så glippede det jo at hente sejren hjem i løbet af et øjeblik, og det blev til den store stillingskrig i vesten, der varede de mange år. Og i stedet for sejren, blev det til mange sejre, og det blev grunden til deres nederlag til syvende og sidst. Så vi unge drenge vi måtte nøjes med, at følge med, og få en fri-dag engang imellem, når der blev grund til det at feste på grund af en eller anden sejr i øst og i vest, indtil tiden gik og der en dag i 1917 kom besked om at stille til session i Flensborg.

Så var tiden inde, at de unge drenge var bleven så gamle, at de skulle bruges, og kunne bruges – Tysklands sidste håb, som vi blev kaldt – til det store fremstød, til den sidste indsats, man forberedte i 1918.

Iøvrigt måtte jeg stille sammen med min far i Flensborg på kasernen, far blev da heldigvis kaseret igen, og kom hjem til kone og familie, medens jeg stod på listen, til jeg blev indkaldt i juni 1917, og stillede i Flensborg sammen med vel nok 100 andre unge i min alder – de fleste af dem dansktalende Nordslesvigere – for at blive trænet til den store kamp i 1918 som artillerister.

Det var jo ikke noget jeg havde glædet mig til – at være tysk soldat – men det kunne jo ikke undgås, at der også i alt dette var noget nyt og spændende – til at begynde med i hvert fald – den lange tur ud i det ukendte. Vi vidste jo slet ikke, hvor vi skulle hen, da vi blev puttet i toget i Flensborg og til sidst endte helt oppe i Bromberg syd for Danzig, i en kæmpe lang kaserne, sammen med mange andre fra det øvrige Tyskland. De kom fra: Pommern og fra Preussen – fra Østpreussen – også nogle nede fra Elsas Lothringen, for at blive dresserede – kan jeg godt sige – af Steudell, en af de skrappeste stabsergenter, jeg tror tyskerne har haft. Nu har han, lige som de andre underofficerer jo haft en let opgave overfor disse store drenge – som jo ikke havde forudsætning til at gøre sig rigtig gældende endnu, så det var bare med at lyde, og gøre den indsats, som blev krævet af os.

Christians "kadaverskilt" og et bidsel fra krigen

Christians drikkekrus fra krigen

Jeg tror nok, at det tør siges, at det gik over alle vore kræfter at tumle de store "Kanoner". Men så var der jo også en del andet, som var lettere og også morsommere at have med at gøre; der var: skydning, der var for mit vedkommende ridning, først på "Peter", en kosakhest, der var glimrende til det grove arbejde, siden hen på en lidt mere præsentabel hest, til skole-ridning, noget man jo ikke kunne undgå at nyde og være interesseret i.

Ejendommelig nok, og jeg ved ikke hvordan det gik til, så morede det mig – eller hvad jeg skal kalde det – at kaste med håndgranater, det farligste skidt som fandtes, og som de fleste blev fritaget for, fordi det gik galt gang på gang for de sarte sjæle, der glemte at kaste skidt i rette tid, og så blev såret og endda dræbt nogen af dem. Det var om at passe på og koncentrere sig og få kastet granaten i rette øjeblik.

Jeg ved ikke hvorfor jeg meldte mig, eller blev taget til at kaste de granater, der skulle kastes, på helhedens vegne – om det er den leg med døden, som ligger så dybt i os – men jeg kom godt fra det alt sammen.

Bromberg er en skrækkelig by, en tysk embedsmandsby i det polske område, fyldt med kaser-ner af mange slags, en udpræget garnisonsby, som var så trist, som nogen by kunne være det. Det eneste opmuntrende var en fortrinlig garnisonspræst, som jeg fik lidt kontakt med. Og ejendommelig nok en embedsmandsfamilie, som jeg blev inviteret til at besøge, så tit jeg kunne, til en kop kaffe om aftenen.

Det var den slags ting, som man bag efter undrer sig over, blev én givet. Og det skyldtes, at vor nabo – den hjemlige købmands svigersøn – rejste som sanitærsoldat på togene nede i Galicien, og havde en ven, der var fra Bromberg – eneste søn, som nu var i krigen – og han skrev hjem til sine forældre, om de ikke kunne invitere mig til at komme i hjemmet; og det forandrede mit forhold til byen. Så hvor jeg før synes at den var den rene kedsommelighed, opdagede jeg nu, at der var park og meget andet at glæde sig over, når jeg gik mine aftenture til de elskelige gamle mennesker. Men hen på foråret 1918 var tiden inde, at vi unge skulle ud til fronten, for nu at være med til at stive det hele af, og hjælpe til, at de planlagte angreb kunne lykkes.

Hvordan det gik til, at jeg blev holdt tilbage, det tør jeg ikke sige, for der skete det ganske ejendommelige, at min gode ven fra Hannover, og Rasmus fra nabosognet hjemme i Nordlesvig, vi blev holdt tilbage, og til sidst så blev vi sendt, som de sidste af dem, der lå i garnisonen, vi blev sendt på særuddannelse på en skydeskole i Wahm nede ved Köln, for at blive uddannet til artilleriobservatører.

Og jeg tør nok sige, at det var mit store held og min lykke, sammen med de andre, på den måde ikke og skulle gøre tjeneste – jo nok ved fronten – men ikke på rad og række med alle de andre, men i en teknisk tjeneste, hvor vi ikke skulle bruge våben, men skulle være dygtige til og anvende de observationsapparater, vi var blevet trænet i at bruge. Derfor blev jeg fritaget for i hvert fald af være med i kampen – hvad jeg så lavede af ulykker indirekte, det tør jeg ikke sige – ved at passe mine observationsapparater. Uvilkårlig gør man det så omhyggeligt, som man formår, og er på den måde med til at tjene den tyske sag mod sin vilje.

Om foråret 1918 satte tyskerne så ind i marts måned til det store indbrud mod vest, hvor de prøvede på at realisere den drøm, de havde prøvet på at virkeliggøre nogle gange: at skille den engelske hær mod nordvest fra franskmændene mod syd og øst. Og så startede de det berømte angreb gennem Somme egnen – jeg tror det var den 21. marts 1918. Det lykkedes i første øjeblik. De måtte kæmpe sig frem, ikke så meget for englænderne, for de flygtede over hals og hoved og kunne ikke holde stillingen. Men igennem det øde terræn, som jo er blevet kendt som Somme egnen, som de havde rømmet i 1917, ødelæggende alt hvad der fandtes af byer – i hvert fald af landsbyerne – så det hele var et eneste stort øde terræn, uden veje og uden mulighed for at søge husly, en eneste stor sump med granathuller, hvor det ikke var til at

trænge frem. Men det lykkedes dem altså at komme frem endda til Amiens, der indtil nu havde ligget uden for krigs-zonen, hvor der endnu var civilbefolkning, der måtte flygte, og byer og huse, der stod på højkant. Og her måtte vi standse op, fordi det simpelthen var umuligt at få forsyningerne frem ad de ødelagte veje. Samtidig med var soldaterne bleven trætte og sultne og tørstige, men kunne ikke drikke en dråbe vand i hele Somme egnen, og faldt så over alt, hvad der tilbage af vin i kældrene. Og det endte jo med den historie, som er rigtig nok, at de tyske soldater blev mere eller mindre fulde, da de fik tid til at se sig lidt om, og at finde ud af, hvad der var tilbage af livsmidler endnu. Og derved blev kampen standset et døgn eller to, og da de prøvede at komme i gang igen, så var franskmændene kommet frem med reserverne og kæmpede fortvivlet for at redde både forbindelsen med englænderne og deres berømte by Amiens for tyskerne; og så kunne den tyske hær ikke komme et skridt længere.

Der var sket det, at den afdeling – som Rasmus og jeg kom ud til – observationsafdelingen "Messtrup" som den hed – den havde gjort holdt i byen "Hangest" - Hangest, som den staves – og medens den stod opmarcheret på torvet, kom der en fransk flyver og smed en bombe lige ned imellem de forsamlede soldater, og det gik ud over observationsafdelingen. Jeg tror, der var en 30-40, der blev slået ihjel, eller i hvert fald hårdt sårede, med det resultat, at den faktisk ikke var i stand til, at opfylde sin opgave. Når en trediedel af observatørerne var slået ihjel eller gjort ukampdygtige, var resten ikke så forfærdeligt meget bevendt. Idet selve "Messtruppen", som den kaldtes, bestod af nok 150 mand, hvoraf de fleste var kuske, der skulle passe de 30 vogne og 120 heste, en hel del telefonister og ca. 20 observatører. Så det var om at få reserverne ud i en fart, og det var derfor vi hovedkulds kom afsted fra Köln, en 10-15 mand, for at nå ud til fronten derude, hvor de ventede på os. Og dermed måtte vi altså prøve på at indstille os på den tid, der nu kom, og være forberedte på, at den kunne koste os både førlighed og livet, hvis det skulle gå galt. Undervejs derud standsede vi op i Liège, for lige at se, hvad tyskerne havde fået udrettet ved angrebet i 1914, da de sendte deres berømte 42 centimeters granater lodret ned – Haubitsernes granater lodret ned over de belgiske befæstninger, så de ramte kuplen på fæstningen med nøjagtighed fra stor højde, og sprængte dem i stumper og stykker.

Og turen gik så videre igennem Belgien, indtil vi nåede til Sankt Quentin, hvor fronten havde ligget fra 1917 til foråret 1918. Og vi kom med toget nu, med åbne godsvogne, i april måneds kulde og regn, tværs over frontlinien, som var blevet gennembrudt en måneds tid i forvejen, og nåede frem til Nestle, og så gik det til fods igennem Somme egnens ødelagte landskab. Det så forfærdelig ud, og vi fik et indtryk af, hvad langvarig krig bevirker, når den sletter alt hvad mennesker har bygget op, og forvandler det hele til en kæmpe-sump, som vi gik igennem.

Vi nåede frem til fods til Roye, der også var meget medtaget, og skulle tværs over torvet; vi fik besked til, at gøre det enkeltvis, fordi granaterne – de franske granater – regelmæssigt slog ned på torvet. Og her løb jeg for første gang for livet – og slap godt fra det – ned til et hus, hvor vi lå om natten. Forøvrigt fik vi der en kop the, kan jeg huske; den smagte ualmindelig godt – jeg var ikke klar over, det var fordi der var rom i den – men den smagte godt, og vi sov godt. Og den næste dag gik det videre forbi jernbanestationen, hvor jeg så de første døde – ældre soldater – der lige var kommet om morgenen med toget, da granaten slog ned ved jernbaneoverskæringen og dræbte en hel del af dem; de lå der endnu medens vi gik forbi. Og så gik det ud ad landevejen fra Roye til Amiens, den gamle romerske landevej – og jeg tør nok sige, at der blev man lidt tung om hjertet ved at høre kanonerne dundre i det fjerne, og tænkte ved sig selv, ja, her ude, da er det alvor. Og så regnede man jo med, at så blev alle de mennesker, der gik derude i den daglige kamp også mennesker, med lidt holdning, med lidt alvor over sig, og var forberedte på det værste.

Men aldrig er jeg bleven så skuffet og desillusioneret, som da jeg kom der ud, og mødte de mennesker, der havde været i krig i længere tid; de lignede sig selv godt nok, i ondt og godt var de og blev de de samme mennesker, trofaste og solide og brave og hjælpsomme og store egoister og mennesker, der skulle udnytte situationen og så sandelig ikke var engle.

Den første skuffelse som jeg fik, det var mødet med chefen for "Messtrup" - einhundert und fünfundfirzig, som den hed - for at modtage os, så var det første, vi fik, det var en ordentlig "røffel", ikke et velkomst og et håndtryk og en hjælp - navnlig for os nybegyndere, der nu skulle møde krigen, og hvad den bragte med sig - men det sædvanlige, som vi jo godt nok kendte fra garnisonen, at militæret jo stort set kun har én tone - den grove.

Vi var nemlig stillet op med så meget støv på støvlerne og på tøjet, så vi så ikke just friske ud, og så havde vi ingen stålhelme med, men en gammel "Pikkelhue" - tysk og preusisk "Pikkelhue" på hovedet - og det var uforkammet at møde op med slags påklædning. Så han ville ikke se os, vi havde at stille næste morgen, både rene og pæne og med pudsede sko og børstet tøj og barberet - det var nu nemt nok for mig, for jeg havde ingen skæg endnu - og med "Pikkehue". Og jeg tænkte ved mig selv, hvor i al verden - nej stålhelme - hvordan i alverden skal du opfylde hans ønsker - i hvert fald med stålhelme? - Men de andre sagde "Åh! - lad være med og tage det højtidelig, du låner bare en af vore, og så skal du bare se, der er mange her ude som ikke har brug for nogen stålhelme, fordi de ligger i deres grav nu, så der kan du bare prøve at finde en et eller andet sted i en grøft. Så vi stillede næste morgen i de lånte stålhelme, og så var den sag klaret. Nå, foreløbig lå jeg en dag eller to inde i Hangest, på tropens hovedkvarter, hvor alle beregninger foregik, for så dagen efter, at blev sendt ud på en af afdelingerne.

Jeg er nødt til at beskrive det lidt; det hele er en slags landmålerarbejde, jeg kunne have været bleven en udmærket landmåler, tror jeg nok, efter den omgang. Der ligger fire grupper, på en underofficer og otte mand, ude ved fronten, med cirka en fem kilometers mellemrum, med deres måleapparater, der så ud fra faste punkter finder vinklen ud til det, man skal have fat i - først og fremmest franskmændenes kanonstillinger - ved at man står med telefonen, og telefonerer ind til centralen, og prøver på, og få naboafdelingerne til, at få fat i det samme lysglimt. Det er navnlig om aftenen og om morgenen, der skal arbejdes intenst, kan de så finde de tre-fire vinkler, der mødes i et bestemt punkt, på samme sted, kan man regne ud, på en halv meters nøjagtighed, hvor kanonen ovre på den anden side står. Til at begynde med brugte man det vel nok til, så at give dem en hilsen derovre, men efterhånden blev man klogere, og skød ikke på den batteristilling, man havde fået målt op, før angrebet satte ind. Man brugte tiden til og beskyde andre ting, så man troede på den anden side, at man var sikker.

Men først - det kom navnlig til at gælde siden hen ved det store angreb nede ved Marne - først i angrebsøjeblikket beskød man de batterier, man havde fået målt op, inden mandskabet er nået frem til selve kanonen, og ind i selve stillingen, i håb om, at den dermed er ødelagt, og sat ud af spillet, før den i hele taget kommer i gang. Det lykkedes også, men det kan jeg fortælle noget om bagefter - nede ved Marne floden i høj grad.

Nå, men som sagt, jeg kommer ud til den afdeling, som vi kaldte "Rød" - vi havde fire forskellige farver - og den lå i en skov ude ved fronten - eller tæt ved fronten - for der er det ved en observationspost, den ligger selvfølgelig ikke i infanterilinen - der kan den ikke bruges - den ligger et godt sted. Men et godt sted vil sige, på et højt punkt, hvor man kan se noget, men hvor man selvfølgelig også kan blive set af den anden part. Og selv om vi så er en lille gruppe for os selv, der ikke har forbindelse med andre afdelinger, så førte det alligevel med sig, at de andre derovre, de skal nok holde øje med disse poster, som vi andre jo også gjorde det. Men selv om vi nok havde en anelse om, at der lå en fransk observationspost et bestemt sted, så lod vi dem ligge i fred, for vi regnede med, at de måske også vidste hvor vi lå, og så var der jo ingen grund til at meddele vor afdeling, at der var en observationspost, som kunne ødelægges, for det kunne gerne gå ud over os selv.

Nå, men i hvert fald, jeg kom ud til min lille afdeling, på en underofficer, og så var der vel nok en otte mand igen, da jeg kom der ud. Og vi lå i en skov, hvor posten var oppe i to kæmpe høje træer - det har vel været elmetræer, det tør jeg ikke sige - hvor der var lavet sådan en slags trappe op i højderne. I min fantasi, står de der endnu, de to træer, som nogen kæmpe

træer, og høje har de været, for de skulle rage op over skoven. Og jeg kom på post – vi lå i telt der ude, der var ikke andet – i april måned, den var kold, kan I tro. Jeg kom på post allerede den første aften, og blev sendt op i træet, for så at stå der og prøve på at klare min opgave så godt som jeg kunne – vi havde jo fået træning i det allerede i Köln, så jeg vidste hvad meningen var – og i hvert fald stå i forbindelse med både hovedkontoret og med de fire andre poster, der lå – den ene til venstre for os mod øst, og de to andre længere mod vest. Den første mod vest, den kunne jeg se med det blotte øje, for de sad oppe i et kirketårn – eller resterne af et kirketårn – det så lidt vakkelvorn ud, for hjørnerne var skudt væk, så vi var bange for – det var de også selv – for at de kunne vælte ned, hvad øjeblik det være skulle. Og så sker der det ganske ejendommelige, at den første nat, jeg er ved fronten, og på post oppe i træet, giver franskmændene sig så sandelig til at skyde med de lette granater – 7,5 har det været – på os og på vor post. Jeg ved ikke, om det var tilfældigt – jeg går ud fra, at det ikke var fordi de havde fået og vide, at jeg var kommet der ud – men den var hamper. For kammeraterne der nede ved foden af træet, de kunne jo stikke af, men jeg lille mand, jeg måtte pænt blive siddende der oppe i min rede, og finde mig i, at granatsplinterne de røg øst og vest, og op i træet og hen i grenene, og peb forbi mine ører.

Det var det første møde med den virkelige krig, og det var første gang, jeg måtte se døden i øjnene, og det værste var, at jeg var helt alene om det – det er lettere når de andre er i nærheden. Det var så nærgående som det kunne være, og det vil jeg bekende, der lærte jeg og bede mit "fadervor" – ikke bare som det, jeg heldigvis havde lært, og kunne udenad – med som "Vor Herres" gave, til et lille menneske, der ikke ved sine levende råd. Så jeg fra den stund af – tror jeg nok – kunne om ikke tage den med ro – for det gør man ikke – men kunne overlade min skæbne til "Vor Herre". Og nogenlunde sindig gå det i møde, som jeg skulle møde.

Det lyder ejendommelig måske, at jeg opfattede det som "Vor Herres" gave til mig, at jeg allerede den første nat, og på så hårdhændet en måde, måtte lære den lektie – ikke om granater og krig og den slags ting – men den lektie, jeg havde fået med om vort forhold til "Gud", så det blev en hjælp for mig siden hen.

Nå, men jeg slap fra det med skrækken, og kom ned igen, og det eneste det var gået ud over, det var vores kaffespand – en spand vi havde med vand og så noget sort i vi kaldte kaffe – for den var blevet gennemhullet, så vi i hvert fald ikke fik kaffe den aften og den nat. Men ellers gik det da godt, og vi blev derude i noget tid – ja, det gik godt og godt – for det gale var nemlig, at tyskerne ikke kunne få madforsyning, men de kunne heller ikke få ammunition og alt det det skal til, ud til fronten, igennem de ødelagte egne – så vi sultede rent ud sagt. Det må vi have gjort, for jeg ved, at vi en dag kun fik udleveret syltede brændenældsblade til at trøste os ved – hvor i alverden de havde fået fat i dem, det ved jeg ikke – men det har nok været i en fransk gård, de har stået der som svinefoder, og nu kunne bruges – for det kan de jo vitterligt – bruges som mad til de sultne soldater. Men vi ville jo ikke nøjes med det, og så havde nogen fået og vide, at der nede ved Avréfloden – den lå 100 meter fra vor post – der lå en vandmølle, hvor der var korn. Og så var der nogen af kammeraterne der stak der ned, og sandelig kom hjem med nogen poser med korn af en eller anden slags – jeg tror det var havre – men lige gyldigt, det var mad i hvert fald, som vi kørte igennem en kaffemølle, og rørte sammen til en slags pandekager. Og jeg kan endnu se – for vi havde jo ikke hverken mælk eller smør eller noget som helst – jeg kan endnu se de her tykke pandekager, vi fik lavet, med en sort skorpe udvendig, der næsten ikke var til og bide igennem, og så en klæg masse indvendig; men det var i hvert fald mad. Men det holdt jo bare en dag eller to, så måtte vi jo af sted igen, og denne gang var jeg med ned til floden, og tværs over floden – der var ingen bro der, men et tov over, med en båd, vi kunne trække os frem ved – og vi kom over på den anden side og hen til en lille by, hvor vi ville gå ned ad hovedgaden; men i det øjeblik vi bøjede ind i gaden – jeg foran – så slog en granat ned lige ved siden af mig og ind i huset, så det styrtede ned ved foden af mig – og jeg skal love for, at jeg fik vendt, og vi gik bag om, og hen til vandmøllen – der selvfølgelig nu var tømt for alt spiseligt – så vi måtte vende hjem med uforrettet sag. På

hjemvejen var det ved og gå galt, for da vi skal over floden igen – den var ikke særlig bred, men strømmen var meget hård, fordi slusen var skudt i stykker – så begyndte franskmændene og skyde med maskingevær, de lå oppe på skrånningen – ned på os, så vi måtte gå i læ for dem – der var nogen der var på vej over i båden, og at bare skræk, så sprang de i land på den anden side, og lod båden flyde, og der stod vi, og kunne ikke komme videre. Men en mand med lidt "Pep" i, smed sit tøj, medens han løb langs med floden, og sprang ud i vandet, og fik fat i båden, slæbt den tilbage og kom over til os med den igen. Så vi kom da over floden, og kravlede op ad skrænten, så kom der igen en granat susende – om den var beregnet på os, det tør jeg ikke sige – men den gik lidt for højt i hvert fald, og eksploderede et stykke oppe på marken, hvor der kom gående nogen tyske infanterister – fem-seks stykker – og de blev ramt, så vi hører skrig og skrål, og kommer så op, og måtte samle de sårede op – og jeg kan ikke huske om der var nogen døde – men i hvert fald var der nogen der var meget medtagne – og bære dem ned til et feltlazaret, der lå et stykke der fra, men vi andre kom altså godt fra den historie.

Jeg må lige endnu fortælle, at vi stort set slap godt fra tiden der ude, men det gjorde et stort indtryk på mig, at en af dem jeg var kommet ud sammen med, men som var kommet til en anden observationspost, han fik en kugle igennem sit hjerte, da han sad ved sit observationsapparat – jeg tror endda, det var den første dag, han var derude – og han døde, en gårdmandssøn nede fra Ditmarsken. Han var den første, vi måtte begrave der ude – jeg var ikke med til det selvfølgelig – men han blev begravet henne på kirkegården, sammen med de andre kammerater, der var blevet bombet ihjel, lige før jeg kom. Og jeg husker endnu, at forældrene, de sendte en krans til hans grav, på et tidspunkt, hvor vi var kommet langt væk fra Somme-egnen. Men vor fører den gang, han sendte en mand op til Hangest, op på kirkegården med kransen, på forældrenes vegne, for at hædre ham på den måde. Men ellers gik det jævnt og stille – havde jeg nær sagt – til der ude, så stille som det nu kan gøre det, på et tidspunkt hvor man forbereder nye angreb.

Jeg er klar over, hvorfor vi lå der, da netop den afdeling, den målerafdeling jeg var ved, blev sat ind ved det store angreb. Og jeg kan se på et fransk kort, jeg har, at tyskerne forsøgte siden hen, at bryde igennem – jeg har læst det hos Claus Eskildsen – på et sted, for at komme videre, men det mislykkedes fuldstændigt, så fronten kom til og ligge fast der, indtil hen på sommeren og efteråret, da englænderne og franskmændene brød igennem her med kampvogne.

Men vi blev forflyttet, kom igennem sukkeregnen ved Rosières – jeg kan endnu se de store sukkerfabrikkers ruiner ligge der, med alt det stål der stak op i vejret – og fik lov og hvile lidt ud, oppe ved Wervins, nordøst for Sankt Quentin – som jeg i øvrigt havde set Sankt Quentin – havde set på vej der ned, og så den gamle domkirke ligge der oppe på højderne, fuldstændig udbrændt og ødelagt. Og lå der – en uges tid har det nok været – for så og blive sendt ned til det nye angreb, som tyskerne begyndte i maj måned, med et gennembrud mellem Reims og Noyon.

Vi skulle hen på højre fløj, hvor sakserne havde deres stilling, men ikke kunne klare det, og derfor ikke kom meget langt frem, enten det så var saksernes skyld, eller det var franskmændene der var for hårde, det ved jeg ikke, men sakserne havde ord for ikke og være gode soldater, men brave mennesker, i modsætning til Bayerne, der var lige det modsatte, hårde soldater, ellers ikke særlig morsomme at have med og gøre.

Nå, sakserne mødte jeg – den typiske sakser tror jeg – mødte jeg et par dage efter, i en lille by, hvor vi lå – den lå i ruiner – og der gik han omkring os samlede tøjstumper op, og jeg siger til ham: "Åh! Hør kammerat, hvad vil du med alt det tøj?" - jo, siger han: "Das kan meine Frau da heme gebrauchen" - det kan min kone der hjemme, det kan hun bruge. Det var så typisk, hans tanker var, som rimeligt var, hjemme hos kone og familie, og så sandelig ikke ude ved fronten og i krigen.

Nå, men vi blev sat ind, og kom så ud til fronten, det vil sige, vi lå en dag eller to i et pragtfuldt gammelt slot, der hed Foudrain, og hørte kanonerne tordne oppe bag ved. Det viste sig så siden hen, at det var den berømte tyske kanon, de havde skabt – jeg ved ikke hvor lang den var – for her fra og beskyde Paris, det lå – og jeg tror det var 110 km væk – ikke fordi den udrettede så forfærdelig meget, men den kunne da skræmme pariserne, når der engang eller to om dagen slog en granat ned i deres by. Vi ville op og se den, men det fik vi så sandelig ikke lov til.

Vi gik igennem den store skov, som tyskerne udnyttede til at gennem sig i, ved Sankt Cobain, og kom forbi et berømt gammelt kloster, der hed Premonstratensernes Kloster. Her var en orden engang stiftet for flere hundrede år siden, men klostret det lå nu i ruiner, og det mest markante ved det hele var, at det blev sagt, det var negersoldater – franske negersoldater – der havde ligget der. De havde trukket alle de døde ud af deres hylder, og brugt det hele til sovepladser og dækning, medens de var der. Desværre så fandt vi inde i skoven nogle barakker, og inde i dem, der lå en hel del soldater, der havde været sårede og var døde, muligvis fordi de var blevet overset og glemt under kampen dagen i forvejen. Vi fik da sendt en meddelelse om, at de lå der, men det var altså for sent, hvis de skulle reddes eller kunne reddes.

Men vi kom så ned til den gamle front, og kom over kamp-zonen, og blev sendt op på et højdepunkt, for at gøre den tjeneste, vi kunne bruges til, og for at hjælpe saksene til at bryde igennem, men de fik ingen glæde af vor hjælp, men det gik da i små stykker, så vi blev flyttet et par gange.

Den første skyttegrav vi kom til, det var en gammel front, hvor franskmændene havde prøvet et nyt angreb med negersoldater dagen i forvejen, i hvert fald, da jeg stak hovedet op over skyttegraven, lå der en halv snes eller flere – det havde jeg jo ikke tid til at tælle – negersoldater med gasmasker, og de havde ligget der i den franske bagende sol på kalkjord, og var svulmet op i løbet af et døgn, i en uhyggelig grad, som jeg ikke vil beskrive nærmere, men det var et drøjt syn, som chokerede mig, kan jeg huske, og gik mig på nerverne.

Der fra blev vi flyttet længere mod vest, til et nyt højdepunkt, hvor kampen foregik, vi fandt et hul til vor observationspost, hvor vi var lidt i dækning, ned i kalken, det var da behageligere at finde at hul der var gravet i forvejen, for det var hårdt at grave sig ned i den hårde kalkjord der i Champagne. Og nedenfor bakkens fod, der lå tyskerne og franskmændene og sloges. Tyskerne kunne ikke ses nedad skråningen, men franskmændene kunne udmærket ses i skoven ovre på den anden side af sænkningen, hvor de lå og plaffede løs imod tyskerne. Jeg fik besked om at bygge posten op, medens de andre trak telefonledning ind til hovedcentralen, og smed jakken – varmt var det – indtil jeg hører en stemme bag ved mig, og vender mig om, og der holder så sandelig vores chef højt på hest, med en anden officer og to tjenere, og det var vel nok et fint besøg, af fire mand, der skulle se til en lille dreng, der lå der og havde travlt med at få det hele i orden så hurtigt som muligt. Men det fik jeg ikke megen tak for, for som I nok kunne forstå af indledningen, så holdt han jo på formerne, og en tysk soldat i skjorteærmer, det duer ikke, så må man tabe krigen; det er kun englænderne og franskmændene og alle de andre, der kan tillade sig at gøre arbejdet uden hensyn til uniformerne, men en tysk soldat, han skal sandelig – hvis det skal være – så skal han dø i uniform.

Nå, jeg fik en ordentlig "røffel", og så drog de fire mand, højt på hest, af sted igen, medens jeg smed mig ned, og var gal i hovedet, for jeg tænkte så: "Ikke tale om, at du vil bidrage mere til noget som helst til Tysklands sejr". Og da jeg lå dernede, så fik jeg fat i en fransk flyver, der hang lige over hovedet på mig, og jeg sagde til ham: "Åh! - flyt dig lidt, jeg kan ikke lide at have dig der oppe". Men han blev ved med at kredse omkring, og der var vel ikke gået fem minutter, så hørte jeg et ordentlig brag; da havde han smidt en bombe, men heldigvis bag ved en forhøjning, så jeg så ikke noget til det, men hørte det godt nok. Og så kom de andre og trak telefonledninger, og vi fik forbindelse med vort hovedkvarter. Og det første, de siger, det er:

"Har du ikke set noget til?" - ja, jeg kan ikke huske hans navn - men vi kaldte ham "Hvidkåls-hovedet"; det er jo et udtryk, der siger noget om, hvor respekteret han var. Han troede, krigen var til, for at han skulle vise, hvad han dueede til. Nå, men i hvert fald: "Har du set noget til Hvidkålshovedet?" - Nej, ikke tale om, og jeg var lige glad med ham. "Savner I ham?" - Ja, det gjorde de da, og der gik bare nogen tid, så ringede de igen og sagde: "Hvor er han henne?" - "Ja, jeg ved det ikke, jeg ved det ikke. Han har været her, og han har også skældt mig ud, og fred være med ham!" - "Ja, men så må vi ud og lede efter ham". Og de kom afsted, og næste morgen fik vi at vide, at de havde fundet ham og en til som døde og de to andre hårdt sårede inde i en kalkhule, der lå i nærheden. Og de fire heste var vel også døde - det ved jeg nu ikke noget om - men i hvert fald, af de fire der var med, var de to altså døde, blandt andet "Hvidkålshovedet", og jeg tror ikke, der blev grædt en tåre over ham. Hvordan det gik de andre, det ved jeg ikke noget om - det har man jo ikke tid til at følge med i. Og de hørte også til inde ved hovedkvarteret, hvor vi ikke kom ret tit, for det lå gerne en tre-fire kilometer tilbage, end posterne gjorde det. Men der røg han altså, og vi fik en ny mand, som var landmåler i Köln og nu var vores chef; og var den anden ulidelig, så var han til gengæld udmærket og et dejligt menneske. Der var ikke megen preusisk soldat i ham; han læste sine filosoffer, når der var tid til det - jeg har et billede, hvor han sidder og læser - jeg kan nu ikke huske for øjeblikket, hvad det var, læser en eller anden berømt bog. Og han havde det i sig, at han kunne vinde vores tillid og få os til at gøre vort arbejde så godt, som vi nu formåede det.

Så gik turen længere vest på endnu, hvor de stakkels saksere skulle prøve på at bryde igennem, også forgæves, oppe på et højdedrag igen, hvor jeg som sædvanlig ikke kunne se tyskerne, men nok franskmændene lige på den anden side af den større eller mindre flod, der gik der nede. Og ovre på den anden side, vidste vi godt, at der stod et fransk batteri bag ved nogle buske, fordi de skød i dagens løb flere gange på et vejkryds, der lå bag ved os.

Jeg var blevet afløst, men var blevet der ude på selve posten, nede i graven, og har muligvis været lidt uforsigtig - jeg tør ikke sige det - men jeg har en mistanke om, at jeg ikke var uden skyld i det, som skete. Jeg skulle nok holde hovedet så tæt ved jorden som muligt, men jeg kunne ikke lade være med at prøve og se over på den anden side; det så så fredeligt ud. Og pludselig ser jeg de franske artillerister komme snigende ned bag et levende hegn til deres kanoner, som vi godt nok vidste stod bag ved buskene. Og jeg ser pludselig et lysglimt. Og regner med, at nu gik granaten ned på det sædvanlige vejkryds. Men tak, i løbet af et øjeblik så så jeg et glimt, en støvsky, og hørte et skrald uden lige fra granaten, der slog ned bare en meter foran min næse. Hvis den var gået længere, var den gået ned til mig, der hvor jeg stod, og så var der jo nok ikke blevet meget tilbage af mig; var den gået to meter længere, var den gået hen på det sted, hvor Etzel - min kammerat - og hvor telefonisten stod og passede deres ting. Vi slap med skrækken og styrtede ned ad trappen, der gik ned i dækningen, temmelig langt ned i jorden, så den var godt udbygget, den stilling, fra frontlinien, der havde gået her et år eller to i forvejen. Og da jeg, som den første, kom ned ad trappen, kan jeg huske, så greb jeg efter mit hoved for og se, om det var kommet med. Alt hvad der går gennem ens tanker i løbet af sådan et øjeblik, det er utroligt. For det første: du har ikke fået skrevet hjem til far og mor i de sidste dage, for det andet, nu er det forbi med dig, for det tredje, at hvis den var gået bare en meter længere, så var det sket med dig. Men jeg greb mig ejendommeligt nok efter hovedet for og se, om jeg havde det endnu, en sær tanke. Og så løb hænderne ned over kroppen, men den var jo beskyttet, fordi jeg kun lige haft øjnene op over, og det viste sig, at jeg var hel. Og så kom Etzel ned ad trappen, og han var også i orden, og så kommer telefonisten - han havde siddet inde i et telt - trillende ned ad trappen med telt og det hele, og så havde vi jo råd til at grine ad det alt sammen. Men hvad enten det var min skyld eller det ikke var min skyld, så er det et udtryk for, at de der ovre, de vidste noget om vore poster. Og det er et udtryk for franskmændenes dygtighed som artillerister, at den granat, den var altså beregnet så fint, at den slog ned bare lige en meter foran det hul, vi sad i. Det kan næsten ikke være finere. Men jeg takkede jo for, at de ikke tog den sidste meter med!

Nå, vi lå der et stykke tid, og så var der ikke noget at gøre for os mere. Sakserne måtte klare sig selv, og så blev vi forflyttet, vi skulle ned til Marne floden, idet tyskerne var brudt igennem mellem Reims og Noyon, og var kommet ned til Marne igen, ved det store angreb den 27. maj, De var brudt igennem, og havde sejret, med den slags sejre – for nu og tage det med det samme – som til sidst blev deres nederlag. Ved og bryde igennem som de gjorde det oppe ved Sommes ind til Amiens, som de gjorde det her igen, mellem Reims og Noyon helt ned til Marne floden, og som de gjorde gang på gang, og det blev udråbt som store sejre. Men når man ikke får "flankerne" med, så er det så sandelig en tvivlsom fornøjelse, at få lavet sådan en kile ind i fjendens front, hvor de så kan skyde fra siderne og dermed beherske hele terrænet.

Skyttegrav i Nordøstfrankrig med Christian i midten

Så det som udadtil blev udråbt som en gevinst, var altid indledningen til et større nederlag, når de skulle trække sig tilbage. Nå, vi marcherede så ned gennem Champagne, og på den tur, husker jeg, vi kom igennem en by – civilbefolkningen havde boet der endnu, men var blevet trukket tilbage, sammen med den franske front. Der var en gammel kone og en lille pige tilbage, de stod ude ved havelågen og så på de tyske soldater, der kom marcherende forbi. Og jeg glemmer dem aldrig. Den gamle mormor eller farmor eller hvad hun nu var – bedstemor – og den lille pige, som nu var overladt til deres skæbne. Vi gjorde holdt et sted ved en bakke – eller et lille bjerg – ved en skov; vi skulle jo have dækning også til alle vore vogne og heste, og krøb i læ inde under træerne, da der igen viste sig en fransk flyver, og vi søgte dækning på hvert sit sted medens den blev ved og kredse der oppe, den havde fået øje på det alt sammen. Og jeg fandt et lille hul, der var åbent opad til, men alligevel lå i en lille sænkning – en halv meter – nok til at beskytte mig, ikke imod en bombe, men imod splinterne fra siderne, og lå så og ventede på den bombe, der nok skulle komme. Og ganske rigtigt, den kom også, og faldt et stykke fra, hvor jeg lå, lidt op ad bjergets side. Og så hørte vi skrig og skral, og så måtte vi jo til og bære – som før – døende og sårede ned til et feltlazaret, der lå et sted i en kirke, lidt længere der fra. Jeg var med til at bære en ung mand i min egen alder, og det kunne jo ikke undgås, at det gjorde et stærkt indtryk på mig. Han lå – ja, han skreg ikke mere, for

det kunne han ikke – med han råbte hele tiden: "Mutti, Mutti" - mor, mor – hans tanker var altså hjemme hos moderen det øjeblik, døden den var ved at krybe nærmere og nærmere; og da vi kom ned til kirken, havde en tysk mor mistet sin søn – sin dreng.

Ja, vi sluttede med, at tyskerne brød igennem mellem Reims og vest for Soissons, og det skete den 27. maj, at de sejrede igen, en af den slags sejre som tyskerne var specialister i, hvor de drev en dyb kile ind i franskmændenes eller englændernes modstand og kunne meddele, at nu var det sket, det store gennembrud, der bare endte med, at de fik en dyb kile som til syvende og sidst blev grunden til deres nederlag, fordi de ikke fik fløjene med. Og det gjorde de heller ikke ved denne lejlighed. Reims blev i franskmændenes hænder mod øst, og ude ved Noyon, hvor vi jo havde været for og hjælpe sakserne – som jeg fortalte – kom de heller ikke et skridt længere. Der imod brød de igennem og kom helt ned til Marne floden, så tæt ved Paris, som de ikke havde været siden 1914; og det så jo på kortet vældig godt ud og kunne godt fremhæves som en stor sejr. Men i virkeligheden så var det en tvivlsom fornøjelse, fordi "flankerne" jo ikke var sikrede. Og derfor måtte man jo til at forberede noget nyt. Og det var derfor vi blev sendt helt ned mod syd, i den yderste spids ved Marne floden lige over for Dormans, ved en by, der hed Treloup for og forberede, hvad vi kunne gøre, nemlig opmåling af de fjendtlige batterier, inden det store angreb, som blev forberedt i al stilfærdighed – ude fra set – men med alle midler, som det foregik den 15. juli 1918.

Vi kom der ned, og blev hurtigt sendt ud på vor observationspost oppe ved skovene, ved skrænten ved Marne floden, hvor vi fik anvist vor plads; selvfølgelig igen et sted, hvor vi kunne se noget og også kunne ses, medens vi havde vores lejr, vi otte-ni mand, inde i skoven, for en gangs skyld ved en bæk, så vi havde lidt og koge kaffe af og lave mad ved.

Og her fik vi så lejlighed til at opleve den store vending i krigen, nemlig tyskernes sidste forsøg på at bryde igennem til Paris, der endte med et nederlag, og fortsatte med Foc's gennembrud fra vest, fra Vellers Cotteret skovene, og amerikanerne – vel nok første deltagelse i et angreb – lige på det sted hvor vi lå.

Det var for mit vedkommende den mest dramatiske periode, som jeg har oplevet, og lad mig der så lige samle nogle bemærkninger – jeg har lyst til og fremføre. Jeg lærte, som jeg fortalte, allerede den første nat, i en enetime, jeg fik oppe i træerne, det menneskelige at tage tingene, som de kom, og lade "Vor Herre" råde for min skæbne. Men jeg kan jo heller ikke lade være med og prøve på at overveje, hvad andet der kom til, for at hjælpe mig igennem disse tider, uden at jeg som så mange unge fik et "knæk" af det. Det kan være nogle åndelige og nogle psykiske forudsætninger – jeg var ellers ikke andet end en lang tynd gymnasieelev, der så sandelig ikke havde kræfter som så mange andre til at bære det alt sammen.

Hvis man tror, at det kun var en fordel at være ved sådan en observations afdeling, så tager man også fejl. Det betød selvfølgelig at man var ved en teknisk afdeling, hvor man slap for det forfærdelige at skulle bruge skydevåben, for til gengæld at bruge de tekniske instrumenter, som vi fik i hænderne, så godt som muligt. Man slap også for at stå i skyttegraven og være med i nærkampen; men til gengæld så blev man jo sat på en post, hvor man var – om ikke altid alene, som oftest var vi to på post - men hvor man til gengæld så hele tiden bevidst måtte følge med, for og tage de stød, som det gav; for en observationspost var aldeles ikke beskyttet, tværtimod, hvis man opdagede den, så blev den særlig udsat.

Og så vil jeg ikke glemme, at der var én mand, som jeg siden den gang, og indtil i dag har skænket mangan en venlig tanke, og uden at han vidste det. Det var en arbejdsmand fra Metz, der hed Etzel – jeg har nævnt ham før, tror jeg nok – en stor kraftig maskinarbejder, som var op i årene, havde været med i hele krigen. Sindig og rolig og erfaren, og heldigvis så har vi to mangan en gang stået sammen på posten også i kritiske øjeblikke, og jeg er da fuldstændig på det rene med, at hans ro og hans sikkerhed og vel også omsorg for mig, har hjulpet mig; hans styrke gav mig den ro, jeg trængte til, for at tage hvad der skete. Jeg levede simpelt hen af

det han var, og det han kunne, og det han gav mig, og det skal han have tak for i sin grav – han er jo død og borte nu. Men en anden en, det var en lærersøn fra Rhinen – nej fra Ruhrdistriktet – Ganske. En højt begavet fyr, som fortalte mig om de forhold man voksede op i der i Ruhrdistriktet, og som prægede også hans hjem. Han ville hellere end gerne have studeret, men det blev der ikke råd til, og det førte til, når vi stod på post sammen, mange lange natlige samtaler om de sociale forhold, også om politiske forhold. Jeg mødte ham siden hen, som sekretær for kommunisterne i Düsseldorf. Det var det eneste han regnede med kunne løse de sociale problemer i det store tyske industridistrikt. Til gengæld måtte jeg fortælle ham om, hvad det vil sige at vokse op som dansk dreng der oppe ved grænsen, under tyske forhold, så han prøvede på også at leve sig ind i det, der var mit problem og min ungdomskonflikt, der først blev løst ved genforeningen. Det er de to, af de ni vi var derude på selve posten, som jeg satte mest pris på, og havde mest kontakt med.

Men som sagt, det var den store afgørelse, som nu kom, og som på mange måder blev meget dramatisk. Vi kunne jo, liggende derude ved selve fronten, ikke overse hvad der skete, men måtte jo tage det, som det kom. Til at begynde med kom det meget roligt, og meget stille, af gode grunde så prøvede man jo og undgå, at franskmændene blev opmærksom på, at der foregik noget der i skoven langs med Marne flodens rand, og selv så vi heller ikke meget til det, fordi vi lå på et ensomt sted ude ved randen af skrænten ned til floden. Og arbejdede lidt om dagen, da var det navnlig ballonernes afstand og højde, vi kunne beregne i fællesskab med de andre poster, de franske observationsballoner. Jeg glemmer for det første aldrig morgentimerne, når ballonerne steg til vejrs langs med hele fronten, og vi kunne se hvordan den gik ud og ind mod syd og mod nordvest. De franske på den ene side og de tyske på den anden side, og udsat for angreb, som de var, skulle de jo hele tiden dækkes, eller mandskabet for neden skulle passe på og prøve og hale dem ned, hvis det truede med angreb. En morgenstund kom der en fransk flyver, medens jeg stod og så på omgivelserne, færende ned oppe fra skyerne, hen over den første ballon – knik, knak, knuk – sagde det, og så brændte den, og den fór hen til den næste ballon, et par kilometer der fra, og den fik også ild og brændte, og observatørerne sprang jo da ud – så vidt jeg husker, kom de også levende fra det – og så var der en tredje ballon, der også fik sit pulver, og så stod der tre brændende søjler i luften, og flyverne forsvandt lige så hurtigt. Det var et pragtfuldt syn at se det ske. Og før tyskerne de vågnede til dåd, så var flyverne langt borte. Ellers var det mest om aftenen, at der skulle arbejdes og arbejdes intenst, ved at observere de glimt, der kom fra de franske kanoner på den anden side, og fange vinklen, som man stod og telefonerede ind til hovedkvarteret, medens de andre observationsposter så vidt gørligt, prøvede at få fat i det samme lysglimt. Og i samme øjeblik var vinklen målt op – og det som sagt med en halv meters nøjagtighed, efter sigende.

Vi fortsatte arbejdet, og kendte til sidst alle batterierne ovre på den anden side, men der blev ikke skudt fra tysk side på dem, for man havde lært en ny teknik, og lod – navnlig ved et angreb – batterierne stå i fred og ro, i den tro, at de ikke var bleven opdaget – for så i det øjeblik – angrebet kom den 15. juli om morgenen – og overdænge dem med en ordentlig salve, så mandskabet ikke kunne nå hen til kanonen, før den – forhåbentlig da – var bleven ødelagt. Det var vist nok første gang, at det princip var bleven brugt, og det lykkedes fuldt ud her, på den måde, at angrebet så satte ind med en larm uden lige, og med en støj så usandsynlig, hvor man ikke vidste, hvad der kom fra fransk side, og hvad der kom fra tysk side, da lykkedes det virkelig tyskerne her ude i den yderste spids at gå over Marne floden og nogle kilometer op ad skrænten og ind i landet på den anden side. Men det lykkedes kun lige på den stribe, hvor "Lichtmesstrup 145", som jeg altså tilhørte, havde gjort sit arbejde, og forberedt det hele, medens angrebet i øvrigt gik fuldstændigt i stå. Ikke mod vest, for der lå de store skove, som man ikke vovede at angribe, men mod øst, syd og øst for Reims, hvor man ikke kom ét skridt længere end til de franske skyttegrave, og måtte lade Reims og det hele ligge i fred og ro.

Og hvad hjalp det så, man var kommet en tre-fire kilometer over på den anden side af Marne floden, når "flankerne" ikke kunne følge med. Vi stod opmarcheret den dag om formiddagen og et godt stykke hen på eftermiddagen før og gå over Marne floden, og længere frem imod Paris!

Men vi blev bare stående, og den eneste der kom over på den anden side, det var vor fører, som skulle over og se, hvordan beskydningen af de franske artilleristillinger var lykkedes. Han var derovre sammen med et par officerer til, og fik konstateret, at det var gået efter planen. Og det må det have gjort i høj grad, for den lille afdeling 145, med sine tyve-tredive observatører, lige så mange telefonister og et par officerer, og en hel masse kuske, den blev så sandelig nævnt i Ludendorffs eller Hindenburgs officielle meddelelse om det store angreb, som jo var lykkedes – ikke mindst takket være 145! Det var jo fornemt og fint, men det hjalp alt sammen ikke noget, for de kunne jo ikke gå videre, uden fløjene var med; og de kunne jo heller ikke gå videre, for der efter – tre dage efter – så satte franskmændene ind i det velforberedte angreb, af franskmænd og amerikanere fra vest, ind i "flanken", det var det farligste som sagt, ind i "flankerne" på tyskerne her nede i den dybe kile ned til Marne floden.

Og så fik det hele jo uægtelig en anden lyd, i stedet for og være de angribende, som tyskerne havde været – ikke mindst i 1918 ind til nu – så blev de de tabende, og så begyndte det store tilbagetog fra Frankrig. Og det var jo noget helt andet at gå tilbage end at gå frem. For det første så fik vi jo kærligheden at føle ved et bombardement uden lige. Jeg glemte nu alligevel og fortælle lidt om den 15. maj – jeg var ude på post – så vidt jeg husker, var jeg der alene under selve det tyske angreb over floden, der var nu ikke noget og bestille, simpelt hen af den grund, at der ikke var noget og se, på grund af røgdamp og larm og det hele, slaget gik jo sin gang. Og da jeg så blev afløst hen på morgentimen – ved seks tiden har det vel været – gik jeg tilbage til vort lille kvarter i telt – i en teltlejr – ved bækken, der løb igennem skoven.

Her havde vi nu fået nogle granatangreb et par dage i forvejen, som førte med sig, at jeg for det første fik gravet mig et lille skjul inde under skrænten ved bækken, som ikke kunne beskytte mig mod ret meget, men da alligevel gav mig fornemmelsen af, at jeg var lidt sikret. Men det viste sig da også, at en af de unge, der var kommet ud sammen med mig her ude ved Marne floden, slet ikke kunne holde ud og være der, han blev fuldstændig tosset; kastede sig ned når granaten den fór hen over hovedet på os, men blev stående, når den smækkede ned lige ved siden af os, så splinterne røg omkring hovedet af os. Jeg kan huske, jeg fik en lige forbi øret, så jeg troede øret var gået sig en tur, men det holdt nu alligevel, men det har været lyden og varmen, der hilste tæt på mig. Vi måtte sende ham tilbage, det viste sig endda, at han var nevø af en eller stor tysk general, men han var altså ikke duelig til fronten.

For det var noget af det første og nødvendigeste, man måtte lære, at skelne mellem lyden af en granat, der fór hen over hovedet på én, og en der ville hilse på én, og uden den instinktive erfaring, så var man hjælpeløs. Når den kom lige op ad én, så skulle man ligge – helst i et hul, man ikke havde set i forvejen – i det øjeblik den eksploderede; en fuldtræffer kunne man selvfølgelig ikke beskytte sig for. Der var da også sket det, at medens jeg stod sammen med underofficeren ude på vejen, der førte hen til vor teltlejr, så kom en af kammeraterne, en ældre mand i trediveerne, så kom han farende ud fra posten, hvor han havde været telefonist – det var for øvrigt ham, der også trillede med telt og det hele, ned ad trapperne, den gang vi fik en granat lige for næsen af os længere vest på – han kom farende, løbende fuldstændig vild forbi os. Vi råbte efter ham, men han standsede ikke, og jeg som den unge fór efter ham, for at få fat i ham, men det var helt umuligt, for det gik så hurtigt, at han slet ikke kunne indhentes; og det viste sig da også, at han havde fået schelchok, og kom aldrig ud igen.

Men som sagt, jeg kom gående hjem ude fra min post efter angrebet, sådan ved seks tiden, og fulgtes med nogle amerikanske soldater, der lige var bleven taget til fange, nede ved floden, og de kom bærende med en tysk officer, der fået skudt hele den øverste del af hjernen væk, sammen med stålhjælmen sikkert. Det var et kendt fænomen, hvis en splint ramte stålhjælmen, så tog den hele hjerneskallen med. Og det var underligt at se ham i live – bevidstløs selvfølgelig – men man kunne se hjernen arbejde endnu, til de bar ham længere tilbage, hvor han selvfølgelig døde.

Men som sagt, angrebet det var overstået, og tyskerne var gået over floden, og vor chef – sammen med et par andre – havde været ovre på den anden side, vendte han tilbage for at fortælle om, hvordan det var gået. Men der kom ikke besked om, at vi skulle gå over og følge med infanteriet, fordi det simpelt hen var klart, både at angrebet var mislykket, og at franskmændene stod der parate til og gå til angreb vest fra.

Og det satte ind tre dage efter, den 18. maj med et vældigt angreb, hvor jeg selvfølgelig også – af en eller anden grund – var, eller kom på post. Det var hen på eftermiddagen, hvor jeg afløste blandt andet Etzel og en til og sammen med en jøde fra Berlin skulle overtage ansvaret der ude i skoven. Det var nu temmelig nemt og tage det ansvar, for telefonledningerne de var selvfølgelig ødelagte, og uden telefonforbindelse kunne man jo alligevel ikke lave noget. Og igen var det det samme, der var ikke noget og lave, for nu var det ikke bare røgen fra de tyske kanoner, men nu var det eksplosionerne fra amerikanske og franske granater, der slog ned omkring mig – eller omkring os – og fyldte luften med så tæt en røgmasse, så vi bogstaveligt hverken kunne se eller ånde. Og det hele blev så pebret; hvor meget der slog ned omkring os, og hvor meget det var længere fra os, det var umuligt og konstatere, det var bare ét helvede af granatild, hvor vi var forberedte på det værste. Til sidste blev det dog så slemt, at jeg sagde til jøden – Schnell hed han – at nu synes jeg, at nu kunne vi godt gå lidt i dækning, det var jo bare et almindeligt lille hul vi lå i, og vi fandt så en jordhule og gik den i den. Den må alligevel have været af en vis størrelse, for der lå fuldt af sårede og døende tyske soldater der nede. Indtil det så blev mørkt og blev aften, og vi nok havde på fornemmelsen, at det hele var galt; vi anede jo ikke noget om, hvad der skete, men vi kunne høre maskingeværerne i nærheden, og tænkte så: den er gal, nu er det vist bedst og se og komme hjem til mor. Så vi gik igennem skoven og kom ud til en vej – en skovej – hvor der var fyldt med tyske soldater. Det var en jægerbatallion, der havde været i kamp med amerikanerne lidt længere mod vest og var blevet slået og sad der og var fuldstændig færdige, de var – de sad og sov simpelt hen, de få der var tilbage endnu. Hvad har der været, det tør jeg ikke og sige, en tyve tredive mand – og vi sætter os også ned, for vi kunne nemlig ikke komme længere; vi skulle hen over et vejkryds, henne ved et jagtslot, der lå der, og der slog de franske eller amerikanske granater ned, med en præcision uden lige, så det var fuldstændig meningsløst og gå videre. Og i sammen øjeblik, vi to havde sat os ned, så faldt den samme slaphed og træthed og hjælpeløshed over os to, så vi passede godt sammen med alle de andre, og sad bare og ventede på, at amerikanerne skulle komme og tage os til fange.

Det var bleven aften, det var bleven mørkt – bælgmørkt endda – og vi var sikkert begge to falden i søvn, da jeg pludselig mærker en hånd på min skulder, og ser op, og så er det Etzel og Ganske, der står der. Så var det sket, at vi i vort nye kvarter – det var ikke teltlejren mere, det var en skovløberbolig, der lå – vel nok en kilometer fra vor post, eller to, det tør jeg ikke sige, der holdt vi til – de var klar over, at det hele var galt, for de var jo lige som vi uden forbindelse med vort hovedkvarter længere tilbage, og kunne nok også høre på det hele, at der var noget nyt i gære; for der var ikke én eneste tysk soldat eller tysk kanon og se eller høre, så underofficeren – der for øvrigt altid var bange for sit liv, det er der i øvrigt ikke noget og sige til, han var familiefar, af polsk oprindelse oppe fra Danzig egnen – han var cyklet tilbage for og finde vort hovedkvarter, og nåede det lige det øjeblik, de var ved og forlade den by, hvor de lå, og bliver modtaget med en overraskende bemærkning om, at de der inde regnede med, at vi for længst var taget til fange af franskmænd eller amerikanere; for de vidste jo lidt om, hvad der foregik der ude, hvad vi jo ikke gjorde. Det er altid dem, der er midt i det, der ikke kan overse det. Og han fik bud om, hurtigst mulig at tage ud og hente de andre, hvis det lod sig gøre, og komme nord på så hurtigt som muligt. Så han fik en hest og ride på, og kom så ud i skovløberboligen, og giver besked om – og havde endda fået vor kusk med vogn og de dejlige belgiere med – at forlade stedet, og se og komme af sted. Men så sætter kammeraterne sig imod det og sider, at "Vi tager ikke af sted før vi ved, om vi kan få Berlinereren og mig med tilbage". Navnlig var det Etzel og Ganske, de to der protesterede og sagde: "Vi vil prøve på, om vi kan finde dem". Og så imod underofficerens vilje tog de af sted, og heldigvis havde Etzel på hjemvejen – da han afløste mig – fundet en sti gennem skoven, udenom jagtslottet, og der

ved kommer han lige hen på det sted, hvor vi to sidder og har givet op. I samme øjeblik, man vågner og opdager, at de to står der, så er man jo også lyslevende og med på at forsvinde fra stedet så hurtigt om muligt.

Men som sagt, Etzel havde fundet en sti gennem skoven og udenom jagtslottet, som vi benyttede til vi kom hen i skovløberhuset, hvor de stod parat til og køre hvad øjeblik de kunne; og det var helt i sin orden, for man vidste jo aldrig, hvor amerikanerne var, og hvor langt de var nået frem.

Og vi fik besked om at køre, og det lige med det samme, og da vi var kommet et stykke væk, hen på landevejen, hvor vi var ene om trafikken, og jeg er ikke i tvivl om, at vi var de sidste tyske soldater, der slap ud fra den yderste spids dernede ved floden, så kommer jeg i tanker om, jamen du har jo glemt dine fodlapper – fodlapper det er erstatninger for strømpes, udmærket at have – og dem havde jeg vasket, før jeg kom på post, og de hang ude på snoren, og der hænger de måske endnu der nede i skoven ved Marne floden. Og jeg er lige ved og vende tilbage for og hente dem, nu havde man reddet livet, og glemt fodlapperne, og sådan er det, stort og småt, det går hånd i hånd. Men vi lod dem nu alligevel hænge, og sørgede for og komme af sted nordøst på, ind i landet, og væk fra det hele.

Vi kom til den nærmeste skrænt, hvor vi skulle op igennem en by, der blev beskyttet ustandselig af granater, og vognen og underofficeren på hesten, og Etzel på en gammel cykel, de måtte hvad enten de ville eller ikke ville, så måtte de op igennem byen, vi andre ville gå udenom, og i den mørke nat så gik vi og gik vi, og regnede med, at så, nu måtte vi da kunne bøje tilbage til vejen igen. Og da vi kom tilbage, så var vi jo ikke nået et skridt længere, vi stod der, hvor vi havde forladt vejen, så måtte vi jo også op igennem byen – enkeltvis – medens granaterne slog ned på vor vej, indtil vi fandt de andre et stykke væk.

Det gik nord på, indtil vi fandt vor hovedafdeling, et godt stykke oppe i hele den trekant, der ligger mellem Marne og Oise, og fik anvist en ny post, et sted hvor tyskerne ville prøve på at holde fronten et stykke tid igen, og kom ud til en lille by, Lageri tror jeg den hed, hvor vi gjorde holdt nede ved sådan en typisk fransk vaskeplads, hvor en lille bæk var ledet igennem et hus, så de franske koner kunne mødes der om morgenen, og få en ordentlig snak, medens vandet skyllede igennem huset, i en rende, med det rene vand oppe til at begynde med, og så det snavsede vand nede ved udløbet. Vi så os lidt om efter en boplads og opdagede, at der lå en træhytte et stykke lidt længere fremme, inde under en skrænt.

Og jeg fik besked om at gå op og se, om der var plads til os ni der oppe, og stampe jo af sted, et par hundrede meter op over marken, og kommer ind og ser på hytten; og den er da god nok. I samme øjeblik – jeg har jo altid været heldig til at få sådan nogle enetimer, og de var ikke altid lige fornøjelige – i samme øjeblik begynder franskmændene og skyde – ikke just på mig – men på landevejen, der gik lige ovenfor, og som de mente, tyskerne benyttede til tilbagegangen. Der var nu ingen tyske soldater tilbage mere, der var bare lille Christian, der lå der nede, inde under skrænten, inde i sin hytte, og måtte finde sig i, at den ene granat efter den anden slog ned, enten oppe på vejen – men den kunne nu holde heldigvis, fordi det var kalk – eller gik hen over vejen, og så gik den også hen over hytten og slog ned i marken lige udenfor. Men den var nu blød, så granaterne gjorde ikke så stor skade – men hytten så nu ikke godt ud bag efter. Kammeraterne stod så de par hundrede meter længere nede, og tænkte på den stakkels dreng, der lå der oppe og fik det grove pulver, og tænkte vel nok med lidt medlidenhed på ham, men tænkte måske også lidt med et smil på, at han var gået der op for at se, om vi kunne bo der, og nu fik han som tak en undervisning i granatekspllosion uden lige.

Nå, men jeg slap helskindet fra den historie, og vi flyttede da også ind i resterne af hytten, vel vidende, at det var vejen franskmændene var ude efter, og ikke hytten. Heldigvis var skydningsgen da også kommet lidt fra sydøst, så den kunne gå hen over skrænten, i stedet for at gå ind i hytten. Og om aftenen, så måtte jeg jo på post igen, da den skulle stilles op, oppe på bak-

ken, der lå lidt længere oppe, og der var ikke meget og gemme sig i, for det var kalkjord, og så det eneste sted, hvor vi kunne være, oppe i højderne. Det var inde i en tjørnebusk, med en blikplade, der ejendommelig nok lå der oppe, som beskyttelse. Og jeg var alene igen, fik altså den dag to enetimer i krigsførelse, og skulle indskyde posten; for og kunne arbejde så skulle den måles ganske nøjagtig op, ved hjælp af andre poster, der lå længere fremme der fra. Og det skete ved, at man skulle skyde en lysraket lodret i vejret, som de andre så kunne se, for at beregne, hvor jeg lå. Og det var ikke noget, vi rigtigt holdt af, for en raket, der gik lodret i vejret, den vidste vi, og det vidste franskmændene jo godt nok, at det betød noget. Men jeg måtte jo forberede mig på det, havde telefonforbindelsen i orden og får besked inde fra hovedafdelingen: skyd nu, og så røg raketten til vejrs. Og jeg bad til, at alle de andre nu havde øjnene med sig og fangede min raket med det samme; men det varede ikke længe, så kom der en besked, ja, at det var mislykkedes, og der skulle en til. Og jeg var – jeg vil ikke sige jeg bandede, for det duede jeg ikke til – men jeg var ikke godt tilpas, da jeg sendte den næste til vejrs, og den røg også godt nok op, og blev målt op, men også målt op af franskmændene. For der gik ikke mange minutter – hvor mange det ved jeg ikke – men der gik ikke mange minutter, så begyndte granaterne og rasle ned omkring mit syndige hoved, der oppe i tjørnebusken. Og jeg havde som sagt ikke andet end tjørnebusken og så den blikplade at dække mig bag ved.

Men hvor kom granaterne fra? - hvor slog de ned? - og hvor kom splinterne fra? - den ene eller den anden vej, og det kunne jeg jo ikke vide, men I kan tro, at da var man igen åndelig talt i knibe og bogstaveligt talt nede på jorden. Men det gik jo godt igen, og alt imedens stod kammeraterne jo vel stadigvæk der nede ved et her vandværk – eller vaskehus – og tænkte: "Så nu får den stakkels knægt jo igen et ordentlig pulver", og det fik jeg også. Men vi blev der kun den nat, for nu skulle vi jo øve os i tilbagetog – et sejrtilbagetog, som det hed i bekendtgørelsen.

Og allerede – vist nok næste dag – gik det nord på over floden, ned til foden af Chemin des Dames den berømte ås – eller hvad man skal kalde den – der lå imellem Reims og Soissons, hvor nogle af de hårdeste kampe havde stået i krigens tid, den højde – den var på flere hundrede meter – som var gennemgravet, både fra den ene og fra den anden side, af tyskerne fra nord, og franskmændene fra syd, og som var blevet opgivet af franskmændene i maj måned, men som nu skulle bruges igen, for at sinke tilbagetog.

Vi blev indkvarteret i en stor lejr, en gammel fransk lejr, i en skov ved foden af Vinterberg som det hed, en del af Chemin des Dames, og lå der nogle dage. En af mine kammerater fra Østpreussen og jeg, vi gik os en tur, for og se os lidt om. Vi vidste, at en af de kendte franske byer, en lille købstad, der hed Craonne, den lå i nærheden og var blevet totalt ødelagt allerede for et par år siden, og den ville vi hen og se. På vejen der hen, så mødte vi en soldat, og han hilser pænt på os, og siger: "Grüss Gott", med sin bayerske stemme, og min ven forstod ikke, hvad han sagde, så han svarede på plattysk, østpreusisk: "Was segst du", hvad siger du, og så svarede den anden – jeg fortalte jer før at bayerne, det var sådan et folkefærd for sig selv, som ikke var gode venner med Preuserne – og så svarede han efter sin fromme hilsen: "Grüss Gott", Guds fred. Så svarer han: "Verdammt Saupreis", din fordømte svinepreuser. Så det var jo to vidt forskellige former for morgenhilsener.

Nå, vi gik hen og så Craonne der lå i ruiner, så det ikke var til og se, hvad der var op og hvad der var ned. Og fortsatte så et stykke vej hen til selveste Chemin des Dames, hvor vi finder en huleindgang. Og vi skal da prøve på at gå ind i bjerget, og vi går der ind, og glemmer fuldstændigt, at sådan en hule, den blev kunstigt udluftet, det var nødvendigt for og få vejret der inde. Så efterhånden som vi var vandret rundt, eller tumlet rundt inde i mørket, er vi jo ved og tabe vejret begge ro, og begynder og få hjertebanken og angst for, at vi ikke kom levende ud af det her, tumler hen over – vist nok døde, der lå der inde endnu – indtil vi omsider ser en lysstribe, og bliver taknemmelige over, at vi kommer ud i det fri igen.

Der på fortsatte vi så til en lille by der hed Sisonne, ude ved landevejen fra Laon til Reims, og lå der i hvil i en typisk fransk gård, der lignede en halv fæstning, med tilmurede vinduer ud imod vejen igennem hele byen. Det gør, at de franske byer, de ser så forfærdelige triste ud, men det skyldes alt sammen et skatteproblem. Franskmændene skulle jo have penge, ligesom alle andre, til statskassen, og så lader de, for at finde sådan et beskatningsgrundlag, så lagde de skat på vinduer ud mod vejen, og troede så, at det nogenlunde dækkede familiens økonomiske ressourcer; men det førte jo bare med sig, at så murene man bare vinduerne til, og så var den ikke længere.

Og det var underligt og komme ind i det temmelig store hus, hvor der havde levet en bondeslægt, og opdage, den var fuldstændig mørk op mod nordvæggen, og alle vinduer – ja, der var jo ingen vinduer i huset mere – men de viste mod syd.

Der lå en lille kirke, et lille kapel i byen, hvor jeg gerne gik hen, når jeg havde tid til det, og der mødte jeg hver dag, jeg var der henne, en gammel kone og en lille pige, igen de sidste der var tilbage af byens befolkning, og de to, de pyntede alteret hver eneste dag, med levende blomster. Det er også et indtryk, man ikke glemmer på let, deres trofasthed over for deres kirke, midt i hele forvirringen og krigen. Jeg husker også en anden ting, som af en eller anden grund gik mig lidt til hjertet. Jeg havde glædet mig over de store franske poppelalléer, langs med kanalerne og langs med digerne, og sandelig om vi ikke blev udkommanderet til at fælde en lang, lang række af de store træer, for at standse franskmændene – hvad det så skulle betyde – det var vel nok de franske vogne – kampvogne – tanks – som man ville hindre fremgang. Men det gjorde så underlig ondt at være med til at ødelægge det hele, skønt det var da det mindste af alt – havde jeg næsten sagt – i en krig, hvor det var menneskeliv det gik ud over. Men igen, stort og småt, det går hånd i hånd.

Ja, jeg må vel også fortælle, at det var her, at jeg blev udnævnt til "Gefreiter", til underkorporal, uden at det sådan væltede mig over ende, for jeg var i og for sig ligeglad, der er inden fordel ved at skulle stå til ansvar for mere, end det man magtede, og jeg var ikke den, der skulle være tysk general. Men på den anden side kunne man jo heller ikke lade være og tage det som en påskønnelse eller anerkendelse af, at man ikke havde snydt sig fra noget, men gjort det, man blev sat til, og var brugbar, selv om man ikke havde hjertet med i det, for det vidste man godt nok.

Og lad mig benytte lejligheden til og sige, at Rasmus og jeg, vi var godt nok kendt som danske, og vi kunne bruge vort modersmål, når vi mødtes – han var telefonist – så det var ikke så tit vi så hverandre. Og vi kunne skrive på dansk, lige så meget vi ville, det var der ingen, der sagde noget til, og Brensing, som var et dejligt menneske, han sagde da ikke spor til det.

Nå, men jeg blev sammen med et par andre forfremmet lidt, og måtte give til en tønne øl – hvor i alverden, de får fat i det, det ved jeg ikke – men sammen med andre, betalte jeg for øllet, og det fik jo være; men de skaffede sandelig øl nok – det var noget værre sprøjt – til alle 150 mennesker, eller hvor mange der var, til og være med til at nyde blandt andet min forfremmelse fra menig til noget så gevaldig som "Gefreiter". Det er ikke noget særligt, men det fik jeg da ud af det.

Der fra gik turen som sagt videre, efter en 14 dages tid, jeg nåede vel lige og komme til en tandlæge i Sisonne. Der var to tandlæger der, den ene trak ud, og den anden plomberede; det var helt tilfældig om man kom ind til ene eller den anden. Jeg var dog heldig, og komme ind til ham, der plomberede to tænder for mig i en fart, det gik i en "ruf", og det holdt da også en halv snes år. Og så marcherede vi videre, vi skulle vest på, hen til den vestre del af Chemin des Dames, og skulle forbi Laon. Og jeg glemmer aldrig den morgenstund, da vi gik de 30 km, eller hvor meget det var, fra Lor, hvor vi lå, og så vest på og så byen ligge deroppe på sin høj – eller et par 100 meter – med domkirken, den berømte romansk gotiske domkirke, oppe på selve bakkens top, i morgensolens lys. Mine børn har drillet mig, fordi jeg engang sagde noget

om, at det så ud som noget, jeg havde set i min barndom, et billede af det nye Jerusalem der oppe på bjergets top. Men det var et syn uden lige at se byen der, vi kom ikke der op, for der var temmelig stejlt, men vi gik forbi den og så et godt stykke syd for byen, henne ved foden af Chemin des Dames, der blev vi placeret igen. Vi var ikke helt klar over, hvad meningen var, men jeg har siden forstået, at det var et udsat sted – for franskmændene og englænderne de var efterhånden trængt så langt frem fra vest, altså fra Somme egnen og den gamle egn, hvor de var brudt igennem til den store indsats først i august. De var nået så langt, så det var blevet til en ret vinkel lige på det sted, som jo skulle holdes for alle pengene. Men der var ikke meget at holde fast på, vi lå der – oppe på højderne – og holdt udkig med franskmændene og deres kanoner, men det varede ikke længe, så blev vi trukket tilbage til en stationsby, lidt nord for Laon, og lå der og ventede på transport andet steds hen. Rygtet gik, at vi skulle ned og hjælpe tyskerne og tyrkerne nede i Palæstina, rejse sådan lidt ufrivilligt og gratis den gang. Men det blev ikke til noget, fordi Bulgarien faldt fra, og vejen blev spærret, og så måtte vi blive hjemme og finde på noget andet. Blandt andet fandt de ud af, at nu var det vist på tide, at jeg fik lidt orlov, jeg havde jo ikke været hjemme endnu i et års tid, og jeg fik også papirerne, og stod med dem i hænderne og ventede bare på en lejlighed til at komme af sted. Og så kommer der bud ud i stuen, hvor jeg lå – og jeg kan høre det endnu: Christian Petersen – javel hr! Ja, du kan desværre ikke komme på orlov, må jeg få dine papirer igen. Og så måtte jeg pænt aflevere dem. Det gav et stik i hjertet, og hvad grunden var, det tør jeg ikke sige, men på det tidspunkt da kneb det allerede for mange af dem, der var hjemme på orlov, og finde vejen tilbage til Frankrig, de blev simpelt hen væk. Enten hjemme – eller det var måske ikke så godt – oppe i Belgien, som var fyldt af desertører. Men der var også mange, der på det tidspunkt allerede havde fået "Grippe", som det hed dengang, spansk syge, som jeg heldigvis slap fuldstændig for. Som sagt, jeg slap for og få den spanske syge, som også greb ind i tyskernes krigsførelse, så de ikke havde det mandskab, de skulle have, af flere grunde.

Og de kunne altså ikke undvære mit lille bidrag til det hele, og derfor måtte jeg give afkald på min orlov, og det var en bitter skuffelse, da det skete. Nu bagefter er jeg taknemmelig over det, der hændte, for det betød, at jeg ikke skulle opleve det forfærdelige, at være hjemme, og skulle sige farvel til far og mor og mine søskende, og rejse ud til fronten igen, jeg måtte tage det hele i ét træk.

Vi kom af sted med tog, og så var vi klar over, at nu skulle vi over en større afstand, og kørte øst på, sammen med en anden infanteriafdeling – eller hvad det var – og midt om natten, stak en eller anden jernbaneembedsmand hovedet ind og spurgte, om vi også hørte til den afdeling, og vi siger ja. Om morgenen viste det sig, at vi var kommen med den forkerte transportvogn – eller transportforbindelse – og kom helt op til Sedan, og hvor vores hovedafdeling var blevet af, det vidste vi ikke noget om, så vi tog os først en tur rundt i byen, før vi meldte os til kommandoen og sagde, at vi af en eller anden grund var kommet forkert i byen, og fik besked om at se og komme syd på. Vi fik også og vide, hvor omtrent vi skulle hen, ned til Rethel, der skulle vi prøve på og finde vor afdeling.

Det gik jo lidt frem og tilbage for tyskerne, så fordi de lå det ene sted den ene dag, kunne de godt ligge et helt andet sted, før vi kunne nå der ned. Vi var lidt længe undervejs, men tyskerne vidste godt nok, hvordan de skulle tvinge os til at finde vejen frem igen, for til sidst fik vi slet ingen mad, simpelt hen, de sidste dage. Vi ledte efter 145, indtil vi kom til et sted, hvor vi fik og vide, de lå oppe i en by oppe på bakken der oppe, vi skulle bare gå derop og se, om ikke de var der, syd for Rethel. Og vi stamper op ad den den brede landevej, og der er ikke en kat og se; til sidst møder vi en tysk soldat, og han siger: "Hvad vil I", ja, vi skal sandelig op til vor afdeling – nu var vi jo sultne efterhånden – "Vil I bare lade være, for franskmændene de ligger der allerede, der henne i den by – den lå et par hundrede meter længere fremme – og jeg er bare ladet ene tilbage for og holde forbindelsen ved lige, og for og oplyse min afdeling, hvor franskmændene er henne". Så I kan tro, vi kom hurtigt ned ad bakken, og over Aisne floden, som gik der forbi, og fortsatte så, og helt tilfældigt så render vi ind i en lille by – eller en lille købstad var det vel – der hed Le Chesne; der løb vi på en af vore kammerater, så var vi klar

over, nu havde vi jo da fundet 145 igen! Og det var også helt i sin orden, de lå på en gård, lidt udenfor byen, og vi fik straks anvist vores post – og ejendommelig nok – var det min afdeling, der blandt andet var kommet væk. Vi var vel en ti-femten mand, der var kommet ud på egen hånd – og, ja det var flere endda – og så fik vi vor post, lidt længere vest på igen for og holde øje med franskmændene igen og indkvarterede os i en lille by – i borgmesterboligen – nede i kælderen, syd for en kanal, der gik fra Aisne og så langt op i Ardennerne. Vi havde vor observationspost på en høj bakke – ja, den var vel 150 meter meter høj – ovre på den anden side af kanalen, og der sad jeg selvfølgelig – som altid – igen i den afgørende stund, en nattetime, da det hele igen brød sammen, og telefonledningen ikke var i orden, og vidste hverken ud eller ind. Vi havde på en eller anden måde fundet et hul, der passede til vort formål – det tog ellers altid tid at grave sådan et hul i den kalkjord – men den var altså gravet, den post, i forvejen til et eller andet formål, og den passede os godt, med lidt jorddækning ovenpå, og der sad vi og holdt udkig med franskmændene, til det blev mørkt. Midt i nattens mulm og mørke sprang en soldat ned i vort hul – der var ikke mere end lige plads nok til ham – det viste sig og være en meget høj tysk officer, der var kommet væk fra sin afdeling. Vi troede, at der kunne vi da få og vide, hvordan det stod til, men han vidste hverken ud eller ind, han ville bare have et sted, hvor han kunne ligge; og det passede ikke mig, for han tog min soveplads. Og næste morgen tidlig, så forsvandt han, og så sad vi to der, overladt til os selv, og vidste ikke, hvad vi skulle lave. Men til sidst, så syntes vi nok, at nu måtte vi hellere se, at komme hjemad igen, for vi kunne ikke se noget igen, på grund af krudtrøg og det hele, og så var det også tæt tåge, så de to ting i forening gjorde, at det var fuldstændig meningsløst. På den anden side var det jo sådan lidt frækt af os to uden videre at opgive posten og trække os sejrrikt tilbage. Men vi kom da ned i byen, hvor de andre lå, og ned i borgmesterkælderen, og igen var det det sammen spørgsmål: Hvad skal vi lave? - hvad skal vi lave? For der var heller ingen telefonforbindelse her nede fra, fra Montgon, som byen hed, og til vort hovedkvarter.

Jeg glemmer i øvrigt at fortælle, at her havde vi oplevet det ejendommelige, eller på den måde forfærdelige, at da vi kom ind i byen, var de tyske tropper ved at rømme den for alle civilisterne; den eneste der var tilbage, var en gammel kone, i sit lille hjem. Og da to soldater ville bortføre hende – så skreg og råbte hun og bed også og sparkede, for skulle det være, så ville hun dø i sin rede; så det var næsten håbløst og få hende – ja, beroliget hende fik de da slet ikke – men med et par mands hjælp til, så fik de hende op på en vogn og kørte hende af sted. Selv var jeg så heldig og komme forbi en bagerbutik, og opdagede, at der stod en – ja, der stod to sække mel – men kunne jo af gode grunde ikke overkomme mere end den ene af dem, og fik den slæbt med hen i vort hus; og den var en god hjælp i den kommende tid, hvor det kneb i høj grad med maden, det kneb jo i det hele taget med den daglige føde. Men nu havde vi da en sæk mel, og lidt vand havde vi da også. Og så sandelig, om jeg ikke får en pakke smør hjemme fra far og mor og en fra min morbror, der var mejeribestyrer i Ullerup. Så jeg sidder der med to pund smør ved fronten i Frankrig, og jeg garanterer for, at jeg var den rigeste, hvad smør angår, i hele den tyske hær på det tidspunkt. Og nu var vi kun ni mand, så her var der da mulighed for at lave pandekager, og jeg bagte pandekager i stor stil, af mel og vand og smør, så de var bestemt bedre end de hårde pandekager, jeg omtalte nede fra Somme eggen, i begyndelsen af krigen. Så det var jo storslået og kunne byde på pandekager, en gang om dagen, bagt i smør endda.

Nå, som sagt, vi sidder der, og sidder der hele dagen og ved hverken ud eller ind. Om aftenen ser vi det franske infanteri komme gående ude fra vest og er klar over, at nu ryger vi i fransk fangenskab – for vi er klar over, vi var lukket af, også mod syd og mod øst – vi kunne lige så godt blive siddende nede i vor kælder. Så vi slukkede for kakkelovnen, vi havde fået anbragt der nede, med et rør ud ad vinduet; der var jo da ingen grund til, ligefrem at gøre opmærksom på vor eksistens, ved en røg, som steg op af røret. Og så tænker jeg, der er nok ikke noget og gøre. Men næste morgen tidlig så stiller Rasmus, som havde fået den besked – af Brenting, vores fører – om han ikke kunne prøve og finde os der og der, ude i den by. Og når Rasmus kunne finde vej ud til os, så kunne vi vel også finde vej tilbage. Så vi pakkede vores kufferter – med redskaber og instrumenter – vort tøj, det lå i vor vogn, inde i selve centralen, så det hav-

de vi ikke med der ud, kun den smule vi havde i vort tornyster. Og så kan I tro, at vi kunne komme af sted. Og vi gik så ikke op ad hovedvejen, for vi var forberedt på, at der var franskmændene allerede, men ned langs med den kanal, jeg omtalte, kom forbi et feltbatteri, der stod der nede på den anden side kanalen, og spurgte dem, om de ikke ville med hjem. Men de havde fået besked om at blive der, og prøve på at sinke franskmændenes fremgang og sætte livet ind på det.

Ja, det var jo ikke lysteligt at have den opgave, men der var ikke andet og gøre, end at fuldføre den – hvordan det gik, det ved jeg selvfølgelig ikke – for vi kom hen til byen, som var hovedafdeling – vort hovedkontor havde ligget i – men de var over alle bjerge, og det var vor vogn – vort køretøj også – så vi fik bare besked om, så godt vi kunne, og se at komme nord på, ad Sedan til. Og det gjorde vi så, vel sammen med en anden én, jeg husker ikke hvem det var. Til at begynde med, oppe på en lastbil, indtil amerikanerne de begyndte og bombarderede hel vejen, så skal jeg love for, at vi kom væk fra vejen og hen i en grusgrav, hvor vi gemte os, et stykke fra vejen, medens de amerikanske flyvere, de – jeg ved ikke hvor lang tid det tog – bombarderede vejen stykke for stykke. Så snart den ene gruppe flyvere havde kastet sine bomber, kom der kort tid efter en anden. Jeg mener, at jeg talte 150 flyvemaskiner den eftermiddag. Det var vel ikke os, der fik hele pulveret, der var nu også andre veje, der skulle have lidt, og de fordelte goderne, men det var en drøj eftermiddag, og da det hele var overstået, så måtte vi jo fortsætte til fods. Vi blev trætte og lå i grøften vi to og sov lidt, indtil vi hørte et signal, som jeg godt forstod betød, at nu var der nogle høje herrer i nærheden. Og jeg vendte mig om, og så kom der en personbil, det var nok en Horch, det var det fineste og fornemste tyske automobilmærke den gang. Og hvem sidder i vognen? - den tyske kronprins, som er på vej mod syd for og se, hvordan det stod til med fronten. Han måtte finde sig i, at vi to glemte og hilse på ham, vi lå bare i grøften og lod ham køre forbi. Og det varede vist heller ikke fem eller ti minutter, så kom bilen tilbage med kronprinsen, og hvem ellers der var med. og samme aften gik kronprinsen over grænsen til Holland og var væk og ude af spillet.

Vi nåede ind til Sedan om aftenen, da vi igen var samlet vi ni, og heldigvis gik vi ikke enkeltvis, for det blev fortalt, at der var – mangen en tysk soldat, der i mørket fik en kniv i ryggen som tak for deres indsats – og det var der måske ikke noget og sige til, skønt det var overflødigt, jo på sin vis og grusomt; men trangen til og hævne bitterheden over, hvad der var sket, boede nok dybt i franskmændene. Ikke mindst her oppe ved Sedan, hvor der havde været meget, meget hårde kampe, ved krigens begyndelse i 1914, selv om kampen på den, og på det tidspunkt, foregik på en lidt anden måde, end siden hen i skyttegravstiden.

Nå, vi fandt vor afdeling og lå der om natten, og næste dag fortsatte vi nord på, op til den belgiske grænse, og der så vi resultatet af kampene i 1914, ved krigens begyndelse, i form af bøndergårde, der lå i ruiner den dag i dag – altså den gang endnu – og det var hele egnen der ligesom var blevet brændt af i kampens hede. Så gik det hen imod aften over den belgiske grænse, igennem den dejlige by, højt på bakketoppen – som vi desværre ikke kunne se – den hed Bouillon. Og den kendte man jo lidt til fra historien, fra korstogstiden, hvor Godtfred af Bouillon blev en af kongerne i Palæstina et stykke tid. Op oppe på bjergene oppe i Ardennerne, hvor vi nåede frem til en lille belgisk by for og blive indkvarteret der, og blev modtaget med en uvilje uden lige. Bønderne heroppe på højderne havde levet deres liv temmelig uforstyrret af den tyske besættelse, så alt var i den fineste orden. Og blandt andet viste det sig, at der gik en stor dejlig fed gris udenfor et lille hjem, som der var et par af kammeraterne, der jo fik øje på og ikke kunne glemme, da det blev nat. Jeg hørte dem rumstere og jeg siger til dem: "Hvad er det I laver?" - Hold mund – Hvad skal I da? - Ja, vi skal ud til noget, som du ikke dur til – nå, ja, ja, dem om det. Det viste sig, de ville ud og se, om de ikke kunne få fingrene i grisen. Nogen tid efter kom de tilbage, for det viste sig, at den gik inde i soveværelset hos beboerne; og det var meget fornuftigt af dem, at de havde lukket den ind der, for ellers havde de ikke haft noget til næste dag.

Nå, vi lå der, da våbenstilstanden kom den 11. november 1918 klokken elleve, og så blev situationen en helt anden.

Det er lidt vanskeligt og beskrive – en digter kunne nok gøre det – den overgang fra et liv på flugt, hvor det bare hele tiden gjaldt om og holde afstand fra den, der er efter én, og finde vejen tilbage i sikkerhed. Og det er jo lidt drøjt, når man skal se den ene vej og flygte den anden vej og ikke ved, hvad der er op, og hvad der er ned. For vi vidste jo ikke noget som helt om hvad der foregik, bare det, at det gik tilbage mod nord og mod Tyskland. Og da våbenstilstanden kom, så betød det i hvert fald det, at nu skulle vi ikke være på vagt hele tiden, i hvert fald ikke på samme måde; for ifølge våbenstilstands betingelserne så skulle den tyske hær jo være ude af Belgien i løbet af så og så lang tid, og have rømmet et område inden den og den dag. Så vi kunne ikke blive liggende mere end et par dage her i byen. Men en dag lød så befalingen, at nu skulle vi også op og hjemad, og vi var jo ikke sene til og få pakket tøjet, og komme af nord på.

Men da vi kommer ud til den store landevej, som gik øst på, så var den smækfyldt. For hvis I kan kortet nogenlunde, så ved I, at Holland går langt ned mod syd ved Maastricht, og lukker grænsen mellem Tyskland og Belgien, så der kun er en forholdsvis smal strimmel land, hvor de to støder sammen. Hvis ikke man går gennem Luxemburg, hvad den tyske hær nu også gjorde, men der var ikke mange landeveje. Og ad dem skal så hele den tyske front-Armé, der kommer helt ude fra Ostende, ude fra kysten, den skal jo ad den vej hjemad. For der fandtes ikke biler mere, der fandtes ingen tog mere, for dem havde soldaterne, der lå bag ved fronten i "Etapen", som det hedder, dem havde de jo hugget, alt hvad der var brugbart køretøj, af den ene eller den anden slags, dem havde de jo fyldt med deres eget og sig selv, og så var de kørt ad Tyskland til, og så kunne fronthæren passe sig selv. Og det vil sige, den måtte pænt gå til fods eller til nød med hestevogn. Desværre så havde de også plyndret alle lagre med mad, navnlig af mel og den slags ting, så der var ikke noget at hente for os andre, der kom bagefter. Hvor i alverden vor afdeling fik sin madforsyning fra, det ved jeg ikke, men lidt må vi da have fået, bortset fra min lille forsyning af mel, som jeg jo holdt hemmelig for alle de andre 150 eller 140 mand, for den var jo bare til os ni mand. Der var lidt tilbage endnu af den, og det må have holdt et stykke tid. For da vi havde stået der ude ved vejen, hvor man ikke ville lade os, med vore cirka tredive vogne, og 120 heste og 150 mand – ikke tale om, at de der var på landevejen ville lukke op, så vi kunne smutte ind imellem de forskellige afdelinger – for alle ville jo hjem, og den der først var kommet på landevejen, han havde først ret til den. Og vi stod der en hel dag og ventede på, at få en chance. Og hen imod aften så var der ikke andet og gøre end og vende om og gå tilbage igen. Ikke til den by vi kom fra, for der var franskmændene allerede, men lidt længere øst på til en by, der lå oppe på højderne i Ardennerne, og der gjorde vi holdt, lige uden for byen og satte vognene der, medens heste og mandskab i øvrigt gik ind i byen og blev indkvarteret der nede. Vi observatører kom ind i skolen der nede – en Nonneskole – det vil sige, af en eller anden grund, så fik jeg opgaven og passe på vore køretøjer der ude, lidt uden for byen, hvor de var kørt op ved nogle kolonihaver. Og solen gik ned – det må have været omkring den 20. november – og mørkningen faldt på, og i mørkningen så ser jeg pludselig en fire-fem mand komme op imod bakken, hvor jeg stod med mine vogne, og havde tændt et ordentligt blus, for at klare mig i efterårskulden – af en hel masse risbrænde, der lå der ved kolonihaverne. Og nu kan I tænke jer, at ene mand på det sted med én bøsse, og fire mand eller fem mand store belgiere, der kommer gående op imod én, har det ikke godt – for at sige det meget mildt – og jeg vidste faktisk ikke, hvad jeg skulle gøre. Jeg tænkte ved mig selv, ja de er måske rasende over, at du har brændt deres risbrænde, eller de vil plyndre vognene, og jeg afsikrede da bøszen. Men er man jyde eller er man ikke jyde, så tænker man – nå, nu kan du da vente og se, hvad der sker. Og de kom selv forsigtige, for de vidste jo ikke, hvad jeg kunne finde på – hen imod mig, og begynder og snakke fransk – jeg kunne ikke så meget, men jeg kunne da forstå så meget, at det var direktøren eller lederen af et lille privat elektricitetsværk der oppe i bakkerne, der gerne ville have nogle telefonledninger til sit elektricitetsværk – nå, ikke andet, om jeg ikke havde nogen? - joh! - så jeg hen i den vogn som var vor, og som jeg havde nøgle til, eller i hvert fald rev jeg den op, og noget hang vel også uden-

på, så han fik, hvad jeg kunne få fat i, af de telefonledninger, vi havde, og til gengæld fik jeg en pakke smør – hvor meget eller hvor lidt det var, kan jeg ikke huske – og blev så afløst – jeg blev jo let om hjertet, da det viste sig og være fredeligt – og blev så afløst, og kom så hjem i skolen og fortalte, hvad der var sket. Og fik så en ordentlig "balle", fordi jeg ikke havde plyndret alle de andres vogne og solgt hele pibetøjet, for vi havde jo ikke brug for telefonledninger mere hjem til mor. Men jeg synes jo, jeg havde klaret det vældig godt, for nu kunne jeg jo bage pandekager igen, nu havde jeg fået smør, jeg havde jo også mel endnu, og så syntes jeg jo da, at vi skulle have et festmåltid. Så i stedet for at lave pandekager, så lavede jeg bol-ler, og bagte dem i den her kokskamin, der stod der. Og kunne ikke forstå, at de var så hårde som tyske kanonkugler, for krigen var jo forbi. Så det var ikke det vi havde brug for mere, ind-til jeg opdagede, ja, det var vist nok noget med gær eller den slags ting, der skulle have været med her. Så gik jeg igen over til at bage pandekager, af resten af det mel jeg havde, og det smør jeg jo nu havde fået med hjem.

Nå, men vi lå jo der, og en morgen kommer Brensing og siger: "Drenge vil I i fangenskab?" - for hvis ikke man havde rømmet det distrikt, der skulle rømmes inden den og den dag, så kom man – uden kamp selvfølgelig – alligevel i fransk eller engelsk eller amerikansk fangenskab. Og vi skulle jo ikke nyde noget nu, vi var på vej hjem til mor. Så Brensing siger: "Ja, så må I op og så af sted", temmelig tidligt om morgenen, og vi bliver stillet op. Så kommer Brensing hen og siger: "Hvem af jer af jer har været i byen og hugget to gæs hos et par gamle folk, der havde klaget til Brensing?". Så var der jo to skyldnere der måtte frem og pænt aflevere gæs-ene igen til de to gamle, for der var ikke noget med at stjæle her. Det siger bare lidt om tysk di-sciplin, i hvert fald inden for en overskuelig gruppe.

Det var vanskeligt og komme hjem, når der var så mange, der havde samme ønske, og sam-me trang, så Brensing fandt så på – da vi nu altså skulle af sted, fordi franskmændene var lige for døren – at føre os – ikke ud til landevejen – men ned igennem Ardennerne. Og så gik det op og så gik det ned, ad bjergenes sider, og ad smalle veje, der fører gennem dette pragt-fulde terræn. Som man nu også – som et udtryk for, at det var en anden tid – havde tid til at se på med helt andre øjne, end der hvor man var i kamp eller på flugt. Og jeg oplevede midt i alt det hele Ardennerbjergene – også i november måned – som en stor seværdighed, jeg – hvis jeg levede – måtte opleve på ny og en anden måde, engang ved lejlighed.

Men som sagt, nu gik det, og det var jo ejendommeligt at stå på den ene side af en dyb slugt og se vejen stige op på den anden side, og det tog flere timer, og komme hen over den lille smule luftafstand, der var, og frem og hjemad. Det tog sin tid – hvor vi boede, kan jeg ikke huske – men vi nåede da fremad imod grænsen til Luxemburg. Og da oplevede jeg en ejen-dommelig begivenhed – vi var blevet lidt mere fri og glade, og det kan godt være, at discipli-nen løsnedes lidt – det var heller ikke det, der var det store punkt, på programmet i den afde-ling, jeg tilhørte. Den var jo lidt af en teknisk art, hvor man var nødt til, af gode grunde, og tage tingene lidt mere afslappet. Men da vi så går her langs med den smalle vej, så bliver der et forfærdeligt spektakel, og hvad sker der? Der kommer en eller anden høj herre, en divi-sionsgeneral, eller hvor meget han var, stor og tyk og svær, på en stor og tyk hest, med sin stab – vel nok en halv snes stykker – ridende, og da han kommer til vor lille beskedne afdeling – der selvfølgelig fylder et stykke vej med sine 30 vogne – så kan han jo ikke ride i galop mere, men er nødt til at tage det langsomt, og det passer ikke den høje herre, som nok havde travlt med og komme foran sin afdeling, der gik oppe på landevejen; så han var ikke i godt hu-mør. Og da han så kommer hen til vor vogn – vi var nummer to i rækken – så går det galt. For som jeg fortalte, så hed vi måletrop nummer to eller rød, og så havde vi sådan lidt i revolu-tionshumør pyntet vognene og hestene med alt hvad der fandtes af røde bånd og faner – hvor i alverden vi fik fat i det, det ved jeg ikke – det var ligesom for og lege lidt revolution. Og Brensing og de andre officerer, de vidste jo godt nok, at det betød ikke andet, end det var af-deling rød, der morede sig lidt med at være med på noderne, og de lod det jo ske. Men da vor høje herre på hesten ser den røde farve, og er klar over, hvad der ligger bag ved – men ikke klar over, med hvilken følelse det hele var lavet, så bliver han flintrende arrig. Og var han ikke

rød i hovedet af druk, eller hvad det var, i forvejen; så blev han da splitter tosset, og skælder os jo ud, så det stod efter, og til sidst råber han på vores fører: "Hvor han var henne?" - for så ville han da godt snakke et alvorligt ord med ham. Og Brensing han var nok nede i den anden ende - det var nu også ligeegyldigt; for i samme øjeblik så er der en af mine kammerater, der afsikrer sin bøsse, og så råber han revolutionsråbet, som vi havde brugt sådan lidt i spøg engang imellem, og godt nok kendte, men i sammen øjeblik han lukker munden op og begynder, så er vi alle sammen med på det. Og der har jeg jo altså oplevet noget, som også er sundt at opleve, hvordan man bliver revet med, af hele stemningen. Og jeg sætter i med alle de andre, med og råbe: "Licht aus, Messer raus, haut ihn, zwei Mann zum Blut rühren!". Ud med lyset, frem med kniven, slå ham ned, to mand til og røre blodet. Men I kan tro, at han deroppe på hesten - ja, jeg vil ikke sige, han blev ligbleg, for det kunne han ikke blive med den farve, han havde - men han var klar over, at det her var alvor, og så vendte han hesten, og så forsvandt han og hans stab lige så stille.

Det er det nærmeste, jeg har været på at fornemme revolutionen der ude ved fronten. Men vi kunne jo ikke blive "arrestet" for den store revolution, af gode grunde, for dertil var vi knyttet for tæt på hinanden og kendte ikke forskel på officer og menig ud over det, at hver havde sine forpligtigelser og sin opgave. Men vi kunne da altid snakke sammen. Forøvrigt så lå vi ni jo som oftest for os selv, og det var sjældent, at vi var samlet hele afdelingen på én gang, det var kun på marchtur.

Og det gik gennem Luxemburg, Edelbrück - eller hvad det hedder - op mod nord, og ud til grænsen til Tyskland ved en lille flod, der gik der dybt i dalen, hvor fra vi kunne se over på den anden side, til Eifelbjergene. Og den morgen, da vi så skal over den tyske grænse - der gik jo masser af rygter om hvad der foregik i "Etapebyerne", hvordan officererne var blevet slået ned og dræbt, og det er sikkert også tilfældet - da blev vi stillet op, og så holder Brensing en tale, som jeg ikke kan huske ordret selvfølgelig, men som jeg alligevel ikke glemmer meningen af. Han siger noget i den retning: "Kammerater, nu er dagen kommet, som I har gået og længtes efter i årevis, hvor vi skal hjem til fædrelandet, til familie og til arbejde, til en menneskelig tilværelse igen", eller hvad han nu kunne få sagt om det. Men siger han: "I ved jo også, at der er kommen en ny tid i Tyskland, der er revolution i vort fædreland, og der tales og fortælles så meget om, hvad der sker der. Det siges blandt andet, at vi officerer, når vi kommer til grænsen, bliver afhørt af marinesoldaterne fra Kiel, eller andre der er med i den nye bevægelse, om vi vil aflægge ed til det nye styre, eller hvad de nu vil kræve af os, og hvis vi ikke kan det, så bliver vi skudt. Så nu kan der ske det, at denne dag, som åbner for en ny fremtid for jer, kan blive den sidste for os andre". Jeg indrømmer, at mit hjerte det dikkede, og jeg tænkte med skræk på, hvad der nu ville ske, ske med de fire-fem officerer vi havde, og med Brensing, som vi alle sammen satte højt, når vi kom ned til broen der nede. Vi kunne se den deroppe fra - jeg indrømmer, at det var en tung vej at gå ned ad bakken. Og vi kommer ned til broen, over på den anden side, hvor der er fyldt med mennesker for og tage imod os - med guirlander, flag og hvad ved jeg - men der er ikke én eneste rød soldat med armbånd til at kontrollere noget som helst.

Og så er vi over grænsen og inde i Tyskland, og så gik det igen op af Eifelbjergene til en by, der hed Bernburg, hvor vi lå om natten, og gik næste dag tværs over bjergene og ned til Mosel, et eller andet sted, hvor vi fulgte den snoede flod, indtil vi nåede frem til Koblenz. Vi lå en nat oppe i bjergene i en landsby - i en bondegård - og da vi kommer der op, så fik vi en god modtagelse, og da det viste sig, at de unge piger var forsamlede i storstuen der oppe i de større gårde - de yngste i den gård hvor jeg lå, de lidt ældre i en anden gård - varede det jo ikke mange minutter, før de alle sammen var henne hos de lidt større piger. Og hvordan det lod sig gøre, der er jo altid nogen der kan mere end andre kan - så varede det jo ikke længe, før de havde sat et mægtigt bal i gang, og hele aftenen og natten med den gik med, at de dansede der henne. Og vi var bare to tilbage, hos et ældre par koner, de havde undervist i syning. Det var altså den måde de der nede havde aftenundervisning for de unge.

Nå, vi nåede ned ad – ned til Moselle – og frem til Koblenz, der hvor floden løber ud i Rhinen. Og kom ind i den første kaserne i en forstad, der var fuldstændig tømt og ribbet for alt, hvad der fandtes, bortset fra, at ruderne selvfølgelig var slået ind, og der var ikke andet at gøre, end og slå sig ned og hvile lidt ud.

Næste morgen kommer Brensing og siger: "Jeg har hørt, at division sådan og sådan – det var den der havde spærret vej for os der oppe ved landevejen – den ligger også i kasernen her, og den skal igennem Koblenz by klokken otte – tror jeg det var – og skal have en heltemodtagelse uden lige, som repræsentant for de ubesejrede tyske fronttropper, der nu vendte tilbage" - eller hvad det var man brugte af floskler om den historie. - "Nu synes jeg, for vi er da også fronttropper og vi kom først til byen, at vi skulle gå først igennem Koblenz, en halv time før de andre, for vi skal ikke nyde noget med og halte i hælene på dem, så de kan spærre vejen for os igen". Nu var vi jo kommen ned ad de her smalle veje, og dermed var vi kommen lidt foran de andre til kasernen i Koblenz. Så næste morgen så marcherede vi 150 mand igennem byen, som var flagsmykket uden lige, som de første rigtige fronttropper, der vendte tilbage til fædrelandet, og så skummede vi jo fløden af hele modtagelsen.

Koblenz der ligger der nede i Sydtyskland, hvor temperamentet er af en lidt anden art end i Nordtyskland, de er fransk påvirkede, de er følelsesfulde mennesker, og farer let op. Og jeg kan da drille min kone – jeg gik på højre fløj – og sige, at jeg jeg har aldrig fået så mange kys, som jeg fik på den dag på vej igennem Koblenz, de kunne jo ikke se på mig, at jeg var en dansk dreng, det var bare en ung dreng i tysk uniform, og han kunne jo minde dem om deres dreng eller deres bror, eller bare om en eller anden, for det er jo ligegyldigt i det øjeblik. Vi fik som sagt en heltemodtagelse uden lige, vi fik også alt, hvad de kunne give afkald på af cigaretter og frugt og hvad ved jeg, så lommerne de var fyldte, da vi omsider kom ud af byen og hen til broen, og over på den anden side – den skulle have været filmet – så jeg følte mig ligesom drengen, der kom tilbage til København, og blev den lille "Hornblæser" og blev modtaget som en helt.

Det var Koblenz, og sydtysk temperament uden lige, og jeg siger da ikke noget til det, at de mennesker der, de skulle have luft for hele det pres, der havde hvilet over hjemmene og over menneskene i de fire år, der var gået. Hvad så divisionskommandøren sagde bagefter, det ved jeg ikke – jo det ved jeg nok, det kommer om lidt – for vi kommer over broen og hen til floden Lahn til byen Ems, som Brensing vor fører, var fra. Og så siger han: "Nu vil jeg ikke med læn-gere, og I bliver her et par dage, for nu trænger vi til og hvile os lidt". Og vi bliver indkvarteret i denne kendte badeby, jeg tror nok det var i en skole, og nød så at gå lidt rundt i byen. Og der må jeg have fået fat i en avis, hvor der stod noget om, at der skulle være afstemning i Nordslesvig. Og jeg farer op til Brensing og siger: "Hr. Oberstløjtnant" - sådan og sådan, der skal være afstemning hjemme i mit fødeland, der oppe mod nord, mon ikke der gælder den samme regel for os der oppe fra som for dem der nede fra Elsas Lothringen, at de skal hjemsendes med det samme – for de par, vi havde der nede fra, de var allerede væk. Joh! siger Brensing: "For min skyld da gerne, men du ved jo nok, at vi officerer, vi har ikke spor og skulle have sagt i det nye Tyskland, så du bliver nødt til og gå op til det øverste soldaterråd, der ligger her i byen, og spørge dem ad, om du må få rejsetilladelse eller ikke". Nå, ja, jeg af sted på til soldaterrådet – det havde sit kontor og tilholdssted på rådhuset i Bad Ems - og jeg bliver lukket indenfor i salen. I min erindring står den som en kæmpesal, med et kæmpebord. I hvert fald sad der langs med det lange ovale bord en hel del folk – arbejdsfolk og soldater med røde armbind, som repræsentant for arbejder- og soldaterrådet, og som præsident for det hele, midt for, sad der en matros fra Kiel i sin uniform, med åbent bryst og en masse hår – husker jeg endnu – langt sort hår ned ad brystet, og det var vel den der var herre for det hele. Så jeg hen foran ham midt for bordet og står stramt – som jeg aldrig har gjort det engang for Brensing – og siger: sådan og sådan og sådan. Og så skulle I se ham blive rød i hovedet, og skælde mig ud – jeg husker ikke hvad udtryk, han brugte, men landsforræder var nok det mildeste af det hele – for han kom fra Kiel og vidste, hvad en dreng oppe fra Nordslesvig ville, når han ville hjem til sit land og sin egn, fordi der skulle være afstemning.

Nå, jeg måtte jo finde mig i, at jeg ordentlig fik og vide hvad jeg var værd, men midt i det hele, så giver "Vor Herre" mig en indskydelse – det er fuldstændig vildt – for pludselig siger jeg: "Ja, men hvis jeg skal fortsætte her, så synes jeg nok, at jeg trængte til og få et par nye benklæder – bukser – for de, jeg havde på, de havde jo været med i krigen, og så ikke for godt ud, for de var lappet med fløjl – med brunt fløjl på det grå tøj, både på knæene og på bagen og jeg ved ikke hvor, og så jo lidt festlig ud. Jeg ærgrer mig nu lidt bag efter, at jeg fik dem byttet, for de ville have taget sig godt ud som sådan en "kubistisk" vægdekoration. Og sandelig om jeg ikke får bevilliget et par nye benklæder, der var grå over det hele, og jeg synes jo nok, at det var jo da en byttehandel af en lidt ejendommelig art. Men komme hjem til mor og far til afstemning, det kunne jeg altså ikke, men et par nye bukser, til at repræsentere det nye Tyskland, det kunne nok bevilliges. Så jeg gik altså med det svar; hvor i alverden jeg har fået det, det kan jeg ikke gøre rede for nu, men jeg kom jo hjem til Rasmus og sagde: "Ja, der blev desværre ikke noget af den handel der, vi må fortsætte, ind igennem Tyskland".

Og så gik det da også, op og ned igennem de bjerge Hunsrück eller hvad de hedder – til Cieszen og til Marburg og forskellige ting. Og den står lige så klart for mig, hele den vej vi marcherede. Men nu var den gal, for nu hævnede den gode mand, som vi havde fornærmet, sig grundigt på os, for hans afdeling var jo kommet forud for os, nu da vi havde været i Bad Ems et par dage, og var blevet sinkede lidt; for efterhånden som vi kom frem, så var alt optaget. Og vi måtte der sidst i november og først i december, da måtte vi ligge ude i det fri – i en halmstak, eller hvad vi nu kunne få fat i – og fryse der oppe i højderne, ganske grundigt. Men turen gik jo videre, til vi nåede hen i nærheden af Fulda, men jeg kan ikke sige, hvad det var for en by, men det var et sted ved en vandmølle, hvor vi blev indkvarteret, og hvor de ældre blev sendt hjem. Men vi unge fra 98-99 (1898-1899) vi skulle fortsætte som grundstamme i den nye tyske hær og kunne ikke sådan uden videre forsvinde. Selv om vi jo da gik og drømte om, at vi skulle hjem. Men vi regnede med at det – ja, vi vidste det ikke på det tidspunkt endnu, hvad grunden var til, at vi yngre vi blev liggende – men chancen måtte vel komme efterhånden, vi kunne da ikke blive ved med og marchere i en uendelighed. Til vi en dag fik besked om, at aflevere alt, hvad vi havde af køretøj og heste og apparater, til en anden afdeling, der skulle til Berlin, medens vi andre kom op i toget og tænkte, så nu skal vi nord på. Jo tak, efterhånden som vi hørte bynavnene: Dresden og Hohensaltza og Posen, så var jeg da klar over, at det var da i hvert fald ikke Hamburg og Neumünster og Flensburg og Bolderslev; men der var jo ikke noget og gøre. Sandelig ender vi oppe i Bromberg, helt oppe i det tyske Polen den gang, som var ved og blive erobret af polakkerne, de ville have deres gamle land tilbage igen.

Jeg kom til en anden afdeling, ikke det lette artilleri, som jeg havde ligget ved i 1917, men til det svære artilleri.

Først kom vi dog en tur til "Filéne" - der ligger et stykke af Berlin til – hvor de ældste blev sendt hjem, og vi unge, vi måtte så vende tilbage til den tyske østgrænse for nu at stå vagt der, mod polakkerne. Og det var jo ikke det, vi havde drømt om. For det første var kasernen lige som den i Koblenz, en kæmpe kaserne på et par kilometer. Den var tømt for alt værdi, og ruderne var knaldet, og brændsel var der ikke noget af, og mad – jeg ved ikke, hvad vi fik – men vi må da have fået lidt. Og jeg var sløj, og jeg var syg, og jeg vil tro, at jeg også havde været deprimeret. Jeg lå i hvert fald på sygestuen en dag, at der kom besked til os, at nu skulle vi, der var kommet fra fronten, nu skulle vi vælge et medlem af byens soldaterråd. Så vi blev kaldt ned på gangen, og jeg kravlede da ud af sengen, og kom også der ned. Og så holdt vi vælgermøde – det skulle have været optaget på bånd, så det var en skam, du ikke var der den gang – og det var alle pengene værd. Nu kunne vi jo få – ja, hver kunne jo da prøve på og udtale sit dybeste ønske – og vi fik jo og vide, at nu kunne vi få en socialdemokratisk stat, vi kunne også få en kommunistisk stat – det vidste jeg nu lidt om, takket være Ganske, der havde holdt foredrag om det i de lange nattetimer ude ved fronten – Ganske fra Ruhrdistriktet. Vi kunne også få Spartakisme – det vidste jeg nu ikke noget om, skønt det var en gammel historie, men den tyske skole havde jo ikke været flink til og undervise os i politik. Spartakisme, det

var "Liebknecht og Rosa Luxemburg", som repræsentanter for en slags tysk kommunisme. Vi kunne også få Anarkisme – som jeg heller ikke vidste, hvad var, og troede at det var den rene oplæsning – men Anarkisme er i virkeligheden den rene individualisme. Og vi kunne få mange ting, vi kunne også få en stor løn – det kunne de jo sagtens love os – det var der nogen der mente vi skulle have. Og godt med mad, det var der andre sultne sjæle der drømte om, og det var der heller ikke noget og sige til, at de så syner af den art. Som den sidste, så kom en lille "Gefreiter" op og siger: "Hvis I stemmer på mig, så skal prøve på og skaffe juleorlov til så mange som muligt". Og kan I nok regne ud, hvem der var den stærkeste, for om vi skulle have det ene eller det andet politiske system, det måtte vente til efter nytår, men at komme hjem til jul hos far og mor, ja, jeg vågnede simpelthen af hele min døs og af hele min hjælpeløshed til dåd; så meget skulle der til, før jeg blev aktiv, men så blev jeg det også, vil jeg mene. Jeg glemte fuldstændigt at jeg i grunden var sygemeldt, og stod nede ved kaserneporten og ventede på vor nye repræsentant, der var oppe i det store soldaterråd i byen for og blive godkendt som vor nye mand, og er heldig at løbe på ham.

Det er det her med held, ja, jeg siger gerne, at jeg tror at "Vor Herre" har sagt, at de to knægte her: Rasmus og jeg, de kan jo ikke selv finde ud af det, nu bliver jeg nødt til og lægge det til rette for dem, derfor skal de have jul som sædvanlig, for det må nok kunne varme sjæl og sind, så de bliver levende, og så må vi lave lidt fiksfakserier, så det kan blive de to.

Givet er det, da jeg møder ham, så farer der – ikke en djævel i mig, for det duede jeg ikke til – nej, så farer der én eneste drøm i mig og besætter mig, nu må du tage chancen. Så jeg siger til ham: "Nå, kammerat, hvordan gik det? - joh! - han havde da fået lov til og sende så og så mange på orlov – på juleorlov. Hvor mange det var, det husker jeg slet ikke, vi var jo ikke så forskrækkelig mange. Så skal jeg have orlov siger jeg så – ja ja ja vent nu lidt, vent nu lidt, jeg skal jo snakke med de andre om det først. Ja, men det er ligegyldigt jeg skal have orlov – ja, hvor er du fra? - fra Nordslesvig – Hvor er det henne? - Det er langt, langt væk, det skal du ikke bryde dig om. Og jeg havde ikke været hjemme – i fem fjerdingår havde jeg ikke været hjemme – fra august, tror jeg det var, 1917 og nu var det december, det var den 19. december 1918. Så skulle jeg hjem på juleorlov, så var det ikke for tidligt. Og jeg i hælene på ham, og op på skrivestuen – nu var det jo ham, der bestemte – jeg siger: "Bare skriv orlov til mig" - jamen jamen jamen. Der er ingen jamen mere, for jeg skal have. Og han skriver det, og så tager vi også kaptajnens underskrift – han var bare sådan en slags, ja, et eller andet, jeg ved ikke hvad han var – men for en ordens skyld, så kunne han da også skrive under. Og så pludselig slår det mig, jamen du kan jo ikke rejse hjem uden Rasmus, som var min gode ven, og vi havde jo fulgtes ad i garnisonen – hvor jeg ikke kendte meget til ham – og siden i felten. Du kan ikke rejse hjem uden Rasmus, så jeg siger: "Jeg skal også have en til Rasmus" - hvor er han henne? - ja, det ved jeg ikke, bare skriv til ham. Og så skriver han den, og jeg ud af kontoret for at finde Rasmus i den store kaserne. Og løber lige på ham nede på kasernepladsen og siger: " Rasmus, vil du med hjem på juleorlov?" - Juleorlov, siger Rasmus, vi kommer aldrig hjem, vi bliver slået ihjel af polakkerne her oppe. Ja, men jeg har orlov til dig! - Hvordan har du fået det? - Det har vi ikke tid til og diskutere, det er bare med at komme ud af kasernen, ellers får vi klø af kammeraterne, når de opdager, at jeg har nappet orlov lige for næsen af dem. Og jeg må – ved bagefter at tænke over det – indrømme, at når vi nu skulle havde demokrati i landet, så var det jo en dårlig form for demokrati, at jeg havde tvunget vores tillidsmand til og skrive orlov, uden at de andre fik det og vide, og uden og holde afstemning eller noget i den retning – men hvad tænkte jeg da på det – bare jeg kunne komme hjem.

Så vi ud af kasernen, jeg med det samme, Rasmus siger: "Ja, men jeg skal have mine tæpper med" - Blæse være med tæpperne, siger jeg – Ja, men jeg har to – og vi måtte kun have et. Men Rasmus var aldrig særlig lovlydig, så han måtte over plankeværket – for der var alligevel kontrol ved kaserneindgangen – og så, vi ned på stationen der oppe i Bromberg, og venter og venter. Der kørte jo ikke andre tog, end tog, der kørte med soldater, i den ene eller anden retning, og de fleste skulle jo vest på fra østfronten, fra østgrænsen. Men til sidst kom vi da op i et overfyldt soldatertog, og så går det af Berlin til. Og vi kommer til Berlin "Schlesiger Bahn-

hof" der i øst om natten, og heldigvis er der nogen, der ved bedre besked, og er klogere end vi andre. Toget gik ikke længere, og de siger så: "Nu skal I passe på, når vi skal igennem Berlin, for der er borgerkrig, der er Spartakisterne, og de socialdemokratiske soldater, som kæmper om magten i byen", og vi skulle jo igennem den centrale del af byen. Og kommer der en gruppe af en eller anden slags, så sørg for at komme af vejen, for ellers bliver I bare puttet ind i rækkerne, og hvad enten det så er den ene eller den anden slags, så er I bunden. Nogle kendte jo Berlin bedre, end jeg kendte den, men vi bogstaveligt talt sneg os gennem Berlin den nat. Fra Østberlin til Vestberlin, fra Schlesiger Bahnhof til Lehrter Bahnhof ude i vest, hvor togene vest på, de gik. Og hver gang vi der så en gruppe organiserede soldater, stor eller lille, så var vi væk, forsvundet ud af terrænet. Men det var bare med og holde sig i nærheden, for midt i det hele, midt i borgerkampen, så kommer der et tog kørende – den ene eller den anden vej – men de skulle begynde der fra Lehrter Bahnhof, de tog der skulle vest på, for i hvert fald sker der det, at hen imod aften – eller hen på eftermiddagen – så er der et tog der skal ad Hamburg til, og så begyndte der jo at blive noget, der smagte af hjem og Sønderjylland og det hele. Toget var overfyldt, så vidt jeg husker, så lå Rasmus oppe i køjen for oven, og jeg sad indklemt imellem nogle soldater. Og pludselig, så begyndte jeg at blev klar over; du er jo da syg i grunden, og blandt andet, så havde jeg fået en stor plakat på kinden, af et eller andet, som man havde prøvet på og kurere, og det var i virkeligheden blevet værre og værre. Overfor mig sidder en ældre pæn herre i uniform – men alle epauletterne de var revet af ham, dem gik man ikke med, man skulle i det hele taget ikke gå med noget som helst tegn på, at man var et eller andet finere, det kunne nok gå an med de to knapper, som var tegn på, at man var underkorporal, og de sad der endnu. Så siger han: "Hvad er det du har på kinden?" - ja, siger jeg, det er sådan noget skidt, som de ikke har kunnet få magt med, - nåh, siger han, nu går du bare hen på apoteket, og får det og det, og jeg sagde tak. Der er ingen tvivl om, at det var en læge af en eller anden slags, der også var på vej hjem. Og jeg går om natten i Hamburg hen på et apotek, og får den salve – vi måtte igen vente i lang tid, før der var togforbindelse nord på – og får den salve, og tror ikke, at i løbet af et døgn, så var det hele omtrent væk.

Nå, som sagt, vi får lidt hvidkålssuppe et eller andet sted, på banegården, og går en tur på apoteket. Og jeg tænker tit på det, når jeg har stået nede i Hamburg: Her gik du den nat og ventede og ventede sammen med Rasmus på, at der skulle komme et tog, der gik ad Nordlesvig til. Vi måtte vente til hen på næste formiddag, og så lykkedes det virkelig at komme af sted til Neumünster og Rendsburg og Slesvig og Flensborg. I Flensborg standsede toget, der gik ikke noget nord på. Nå, det var nu ikke så morsomt, vi kunne gå hjem, der var vel en 30 kilometer, eller der omkring; men først synes jeg da, at vi skulle en tur i byen – det var min gamle skoleby.

Og så går det igen, som det gik gang på gang, at alt det, der var forkert for mig og se, viste sig bag efter og være til gavn og glæde. Som den gang, da jeg ikke kom på orlov, og slap for det bitre og skulle afsted igen. Jeg går i byen for og besøge nogle bekendte, og får og vide, at far havde været der dagen i forvejen, og rundt til "Pontius og Pilatus" for og spørge, om de ikke kunne hjælpe ham til og finde ud af, hvor jeg var bleven af. For de havde ikke hørt fra mig – jeg tør ikke sige, om det var i månedsvis – og jeg for så vidt da heller ikke fra dem. Og han havde blandt andet været på kasernen, hvor de da slet ikke vidste ud eller ind, og oppe på min gamle skole, det tyske gymnasium, hos rektor. Så jeg farer op til Spanuth, og hilser på ham, og får og vide, at skolen efter nytår, den 15. januar, begyndte et halvt års kursus, for alle de gymnasieelever der var blevet soldater, uden og få studentereksamen, inden påske 1917, de kunne altså komme på kursus, så de fik lidt ud af det. Så jeg var jo klar over, at det måtte jeg se at få med, for hvis jeg først kom til Bromberg – det var efter våbenstilstanden – og var soldat der langt mod øst, hvornår kom jeg så hjem igen. Så det sker – takket være, at jeg blev stoppet i Flensborg – det fantastiske, at det første jeg gør, da jeg kommer hjem, er og sende en ansøgning om at få forlænget min orlov – der jo nok varede til 1. januar – så jeg kunne få det kursus med. Hvis ikke jeg havde hilst på Spanuth, og var bleven standset i Flensborg, havde jeg næppe fået det og vide, og hvad var der så sket, det ved jeg ikke.

Men vi skulle jo se og komme hjemad, for nu brændte den jo alligevel på, nu var vi jo så tæt ved, så vi næsten kunne høre mors og fars hjerte slå – i hvert fald vort eget gjorde det. Så vi kom op i et kultog, der gik den gang ad en jernbanelinje, der blev nedlagt, fra Flensborg ad Sønderborg til, og kommer til Tørsbøl, og der fra igen med et tog, om natten, der gik ad Tinglev til – det skulle vist til Tønder – og der fra, går vi så hjemad i den mørke nat. Jeg til Bolderslev, og der var en mils vej, og Rasmus til Kassø, og det var to mil, og kommer til mit hjem klokken to-tre om natten og banker på ruden. Og far råber: "Hvem er det?" - men mor råber: "Det er Christian", for hun havde hele dagen haft på fornemmelsen, at jeg var undervejs. Mor har haft en vis evne i den retning, til og forudse begivenhedernes gang. Og så var det – kan I tro – nogen der kom op af sengen, far og mine søskende, og det blev en modtagelse, men der blev også storvask, for jeg havde noget med hjem, som de ikke var interesseret i; så der var ikke andet og gøre, end og putte drengen i en balje varmt vand, og det gik jo forholdsvis let på et mejeri. Og alt tøjet ned, også i varmt vand for og få det rensat for alle de gæster, der holdt til der.

Og så var man hjemme, det var altså natten mellem den 21.-22., i sidste øjeblik man nåede hjem, og fik lov til og fejre jul sammen med far og mor og mine søskende, der muligvis var der alle otte – det tør jeg ikke sige - men det vil jeg regne med, at de var der hjemme alle, i hvert fald i juledagene; de ældste var jo nok ude. Det har ikke været, hvad det ydre angår, hvad mad og drikke angår, det store kalas, for det var jo ikke noget, der hed i de dage, men det var i hvert fald hjemmet, og hvad der til hører. Og jeg nød det selvfølgelig, indtil den 27.; da kom der et telegram oppe fra garnisonen: "Sofort zurück", altså tilbage til garnisonen, og det med det samme. Med hvilken begrundelse, det ved jeg ikke, lidt storsnudet så kunne man jo sige, det var nok, fordi de ikke kunne undvære mig til og holde grænsen mod polakkerne. Jeg var snarere tilbøjelig til at tro, at det var kammeraterne, der efterhånden var blevet gale over, at vi to, havde nappet juleorlov lige for næsen af dem, alt demokrati til trods, og nu syntes de, det var på tide, at vi kom tilbage, så andre kunne komme hjem. Men så sendte jeg et pænt telegram med forespørgsel om, hvordan det gik med min ansøgning, som jeg, Gud ske lov, havde fået sendt lige med det samme, og som virkelig var nået frem, trods borgerkrig og hele uroen. Og jeg fik et telegram – og det har jeg liggende endnu – hvor der står, at jeg havde orlov "Gennemigt, bis zur entscheidung". Det vil sige, at nu havde jeg orlov, indtil de fik afgjort den sag, og jeg regner med, at det betyder, indtil de fik behandlet min ansøgning, men den fik de aldrig behandlet, og jeg fik aldrig svar på den.

Så vi kom på skole i Flensborg, og prøvede at tage fat, der hvor vi slap, to-tre år i forvejen. Vi var vel nok en tredive soldater, unge og lidt ældre, der alle havde været ude for og prøve at slå andre ihjel. Og I kan jo nok tænke jer, at det blev ikke til meget læsning, nu havde vi brugt al vor styrke og al vor kraft til at overleve; så vi kunne så sandelig ikke få det hele omskolet til at lære grammatik og latinske gloser, og hvad ved jeg. Det gik også kun en måneds tid, så kom der en forordning for hele Tyskland, at alle de, der havde været i hvert fald i 2. G, inden påske 1917, de fik deres "Abitur", som det hedder på tysk, deres studentereksamen uden videre. Så pludselig stiller Spanuth en eftermiddag, ude på gangen hvor vi var opstillet, og siger: "Sådan og sådan mine Herrer". Ifølge en forordning af den og den dag, så har De fået Abitur og er fri for og læse videre. Og så fik vi vore papirer, jeg siger farvel til mine gode venner, hvor jeg boede, og så stikker jeg jo af hjem til Bolderslev, dukker så op der, og far siger: "Hvad i alverden laver du? - her midt i skoletiden". Jo, siger jeg, vi er smidt ud af gymnasiet. "Smidt ud, kunne I ikke opføre jer ordentlig". Nej, det kunne vi nu heller ikke – ja, hvad så, nu har du læst i alle de år, og får ikke noget ud af det. Hvad gør jeg ikke, siger jeg, jeg er student. Hvad er du? - far syntes det var lidt billigt; jeg syntes, det var helt i sin orden. Nå, ja men så må du jo af sted til Bromberg! Nej du kan tro nej, jeg vil ikke til Bromberg. Ja hvad så? - Jeg stikker af til København. Ja, men tror du, du bliver antaget ved universitetet, og hvordan skal du klare dig økonomisk, for – de tyske penge var ikke noget værd, og far havde ikke for mange af dem – ja, alt det ved jeg ikke noget om, men jeg stikker af. Ja, men du kommer jo ikke over grænsen, for du er jo soldat endnu. Ja, det må jeg klare på en eller anden måde. Så jeg fik syet min frakke lidt om – min soldaterfrakke – så den så nogenlunde civil ud, og jeg kravler i mit konfir-

mationstøj fra 1915, som ikke passede så godt mere; men takket være den sultekur, man havde gennemgået jo nu i et par år, så var man jo heller ikke blevet så fyldig, så det gjorde noget. Og får et tysk pas – ejendommelig nok, i Åbenrå, de glemte og spørge mig om mine soldaterpapirer – og jeg mener, far sagde, at det skyldtes, at damen på kontoret var en af vore slægtninge, så hun var elskværdig. Og navnlig fik jeg så en grøn seddel – jeg har den liggende endnu – fra den danske skoleforening, og det var den allervigtigste; den fortalte, at jeg kom fra et dansk hjem, og at jeg var værdig til og få den hjælp, jeg trængte til, for og komme i gang i København. Og så fik far skrabet tohundrede kroner sammen, som jeg puttede i lommen, og som måtte strække de første dage i hvert fald, og så sagde jeg farvel og tak, og kom ned til grænsen ved Farris, og var jo temmelig betænkelig, for der var der paskontrol og gendarmkontrol. Og da vi skal ind, for at vore papirer kan blive eftersat, masede vi lidt på uden for døren, og ja – om det var "Vor Herre" eller hvem det var, der havde lavet det, det ved jeg ikke, men det var igen et nummer, i hvert fald er der en dame, der snubler og sætter hånden på en balje, som stationsmesterens kone havde stående til vand fra tagrenden til sin vask, og der var lidt is ovenpå, der knækkede, så hun stikker sin arm ned; og gendarmen, der stod der, han var en høflig mand og træder til for og hjælpe hende til rette, og jeg benytter lejligheden til at gå lidt udenom ham og ind i toget, og fem minutter efter var vi over grænsen og i Vamdrup og ude af det hele. Så jeg siden hen kunne sende – jeg måtte lade være med at rejse hjem foreløbig, for ikke og blive taget af gendarmene, til de var afsat – en hilsen fra København til min afdeling med besked om, at jeg havde fået et tog nord på i stedet for syd på, så de måtte ikke vente på mig, med det resultat, at jeg virkelig fik mine soldaterpapirer, som jeg har liggende endnu.

x x x x x x x x x x

Som afslutning på det, jeg har fortalt om min deltagelse i krigen 1917-1918, der endte med tyskernes nederlag trods min beskedne indsats, vil jeg citere, hvad jeg skrev efter et besøg i Frankrig i 1968, halvtreds år efter våbenstilstanden, hvor jeg var der nede sammen med min kone og datter og kørte rundt i Nordfrankrig, blandt andet ad alle de steder, hvor jeg havde opholdt mig et stykke tid.

Der skrev jeg følgende: Selvfølgelig har jeg det som alle andre veteraner fra de krige, der har været så rigeligt af på denne jord. Minderne fra krigsårene spiller en stor rolle i vort liv og dukker frem i tide og utide, tit til overraskelse for mig selv og til irritation fra udenforstående. De er nu engang ikke til at løbe fra, fordi oplevelserne var mange og stærke og satte så dybe mærker i éns sind. Det må være grunden til, at alverdens soldater drømmer om at vende tilbage til de steder, som tankerne kredser om, venner og fjender mødes på de gamle kamppladser for at fordybe sig i fortidens oplevelser. Ikke, som man tit tror, af romantiske eller nationalistiske motiver, men ud fra en indre nødvendighed.

Jeg måtte vente halvtredsindstyve år, før jeg fik opfyldt min lige så gamle drøm om at besøge de steder i Nordfrankrig, hvor jeg var med i krigens historie i 1918. I sommer lykkedes det – det er altså sommeren 1968 – at komme afsted for at mødes med den fortid, der bevidst eller ubevidst har været nutid i min tilværelse indtil denne dag.

Hvad var der så at gense? Nå! - jeg ventede da ikke, at franskmændene for min fornøjelses skyld, havde ladet landet ligge hen i den forfatning, jeg blandt andre efterlod det i. Der er sket meget i de forløbne fem årtier, der er bygget, der er også revet ned igen, idet anden verdenskrig til dels gik hen over de samme egne og byer. Og det blev atter bygget op, så der skal et kyndigt øje til at se "flængerne" fra fortidens kampe.

Somme egnen, som jeg husker som en kæmpe mudderpøl af granathuller, med stinkende vand, var nu én stor hvedemark, hvor mejetærskerne gik deres ærinde i høstens tjeneste hen over den åbne slette. Byerne, der den gang var jævnet med jorden og knap nok var til og fin-

de, var rejst af gruset, med gårde og huse klumpet sammen omkring de samme krogede gader som før.

Og Roye, den lille købstad ved romervejen – hvor jeg første gang sprang for livet, medens de franske granater, med regelmæssighed og præcision, slog ned på torvet – var fornyet til uken-delighed efter at have været jævnet med jorden for anden gang i sidste krig. Kun jernbanestationen stod endnu, og her kunne jeg standse op et øjeblik for og mindes de første døde, jeg så, ældre landsformsænd, der kort før vi passerede stedet, en morgenstund i 1918, var ankommet til byen og her mødte deres skæbne. Nej, der var ikke meget håndgribeligt tilbage af det syn, man mødte i Nordfrankrig i 1918, da det var ældgammelt kulturland, som var bleven forvandlet til en ørken. Krigens spor – og det både den første og den andens var udslettet. Selvfølgelig bar kirkens flader og husenes mure, mærker fra granatsplinter og kugleregn. Og et øvet øje kunne konstatere, hvor der var rejst en bygning oven på de rester, der var bleven stående af de gamle hjem.

Nu fik vi lov til at se Nordfrankrigs stolte katedraler, dem man i sin tid var kommen i nærheden af, men af gode grunde ikke fik lejlighed til at kigge nærmere på, i hel skikkelse og i levende brug: Amiens, Noyon, Laon, Soissons og Reims. Den vældige og lidt massive domkirke i Sankt Quentin havde lidt så meget igen i anden verdenskrig, at man ikke var færdig med at restaurere den. Den havde givet mig mit første rystende møde med krigens ødelæggelser, da vi passerede byen på vej til fronten og så den udbrændte katedral stå der oppe på sin høj, som en silhuet mod den kolde aftenhimmel. Det gjorde ligefrem ondt at se den medtagne kæmpe slikke sine sår efter to krige, navnlig da det så ud til at være umuligt at give dette ærværdige mindesmærke fra middelalderen liv igen.

Men landskabet var det samme, det som man så engang udover og næsten kunne udenad, fordi man som artilleriobservatør havde studeret det så nøje, så man kendte alle enkeltheder. Det var ikke til at forstå, at her havde millioner af mænd gravet sig ned i fire lange år for og bruge alle deres kræfter og opfindsomhed til at ødelægge hverandre.

Nu åndede landet igen det daglige arbejdes fred og livet gik sin gang, på land og by, i tidens rytme. Og dog var der steder, hvor man til gavns blev mindet om den svundne tid. For langs med den gamle frontlinje, fra havet i nord til bjergene i syd, ligger den ene store kirkegård efter den anden: fransk, engelsk, amerikansk og tysk, og minder om, hvad de dage kostede af menneskeliv. Velholdte græsplæner med kors ved kors, som netop ved deres velholdte ro så meget stærkere vidner om alt det liv, der her gik til grunde.

Og til dem vender de overlevende tilbage, for her at mindes kammeraterne, der faldt, eller for at lægge en blomst på den kæres grav. Men ellers fik man da lov til også her at sande, hvad vi synger om der hjemme: "At liv udsletter dødens spor".

Og man kan da kun glæde sig over, at den frygtelige fortid med al sin ødelæggelse er besejret af slægtens ukuelige virketrang. Fortiden lever kun i erindringen hos dem, der var med i de dage, og skulle dermed være fortid, død og magtesløs.

Og dog er der et og andet, der hvisker til én, at så enkelt er det ikke. Fortiden har været med i alt hvad der er sket i den enkelte som i folket, i alt hvad der i det ydre som i det indre har formet det nye liv.

Man bliver ikke mindst efter et besøg på den gamle slagmark nødt til at spørge sig selv, hvordan det går til at netop de folk, som havde set den truende undergang i øjnene, får en dyb inspiration og en utrættelig kraft til at bygge deres ødelagte verden op igen i et forrygende tempo.

Er det mon sådan, at kun der, hvor man kender angsten for at gå til grunde og ved, at alt liv er truet af døden, kun der bliver man vågen og varsom og lærer for alvor at samle kræfterne til en positiv indsats. Så bliver de tunge minder ikke til dødvægt i sindet, men til en tilskyndelse til tak, fordi man fik lov til at opleve, og fik skænket en mulighed for, i frihed og efter evne, at gå ind til sin værnepligt i livets tjeneste.

Christian og Agnete med børnene omkring flyglet i Vig Præstegård. Fra venstre: Karsten (f. 1938), Jørgen (f. 1934), Torben (f. 1931), Ejnar (f. 1928) og Birgitte (f. 1948) - alle Rosendal, ca. 1955

Vig Præstegård i Odsherred

17. november 1958 var Christian i audiens hos Kong Frederik d. 9. for at takke for dannebrogordenen